

CULTURE AND HISTORY
– STUDENT RESEARCH PAPERS

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD 1

ETNOLOGI 5

60 år som universitetsfag i Danmark

Signe Mellempgaard og Marie Gorm Larsen

'PARADOKS EUROPA' 14

Det europæiske i europæisk etnologi

Marie Sandberg

TIDSLIGHED I FLERTAL 24

Om hverdagslivets mange tider

Tine Damsbølt

ETNOLOGI SOM STUDIET AF PRAKSIS 33

Enhed, flerhed, helhed – og forandring

Niels Jul Nielsen

ERINDRINGSKULTUR: SAMMENFILTRINGER AF FORTID, NUTID OG FREMTID 42

Eksempelstudier af kolonihistorisk erindringspolitik

Anne Folke Henningsen

ETNOLOGISKE KLIMA- OG MILJØPROBLEMER 51

Om virus, vildsvin og vækst

Frida Hastrup

DET PÅKLÆDTE MENNESKE I DET 20. OG 21. ÅRHUNDREDES MODEKULTUR

Marie Riegels Melchior

DET SUNDE LIV OG/ELLER DET GODE LIV?

Etnologi og sundhedsforskning

Astrid Pernille Jespersen

ETNOLOGI I LØSNINGERNES LAND

Det anvendte ved den anvendte kulturanalyse

Mark Vacher

FORORD

Som nye redaktører på *Culture and History* er vi glade for at kunne lægge ud med et temanummer. Nummeret præsenterer ni bidrag, der alle stammer fra det seminar, der i anledning af Etnologisk 60-årsjubilæum, blev afholdt på Saxo-instituttet i oktober 2020. Artiklerne er let omarbejdede udgaver af de mundtlige oplæg, som de fastansatte etnologer holdt på jubilæumsdagen. I den første artikel præsenteres baggrunden for jubilæet nærmere, tilligemed temaerne for de øvrige bidrag.

Artiklerne i *Culture and History* udkommer både i temanumre, blandede numre og som fortløbende enkeltudgivelser og redigeres af en fast redaktion i samarbejde med gæste-eller temareaktører, primært studerende, som i fællesskab tager stilling til indkomne forslag og sørger for mulig fagfællebedømmelse. Tidsskriftet, der almindeligvis publiceres online, udgiver som hovedregel artikler forfattet af studerende ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. Formålet er at give studerende fra instituttets forskellige fagligheder mulighed for at publicere artikler baseret på projekter, opgaver eller specialer og dermed dels formidle deres indsigter, dels prøve kræfter med forskningsartikelgenren.

Tidsskriftet blev lanceret i 2016 med støtte af Københavns Universitets U-2016-projekt Forskningsbaseret Uddannelse. Se videre: <http://fbu.ku.dk>

God fornøjelse med læsningen!

Peter Edelberg, Historie og Niels Jul Nielsen, Etnologi
Saxo-instituttet

ETNOLOGI

60 år som universitetsfag i Danmark

Af:
Marie Gorm Larsen
Signe Mellempgaard
Etnologi

Introduktion til temanummeret

I år er det 60 år siden, etnologi blev et universitetsfag i Danmark. Forud for etableringen af Institut for Europæisk Folkelivsforskning i 1960 var gået en proces, hvor de kulturhistoriske museer repræsenteret af Dansk historisk Fællesforening og Dansk kulturhistorisk Museumsforening havde presset på for at få en lærestol ved universiteterne. Argumentet fra foreningernes side var, at der var brug for faglige ledere til provinsmuseerne. Det skal ses i lyset af en bevægelse i retning af professionalisering af de lokale kulturhistoriske museer. At behovet ikke i samme grad følte af de store museer skal nok ses i sammenhæng med, at Nationalmuseet for eksempel så at sige selv sørgede for uddannelsen af dets studentermedhjælpere. Ideen om at kvalificere uddannelsen af kulturhistoriske museumsinspektører fik medvind fra politisk hold og vandt fodfæste i Folketinget, og fakultetet nedsatte et udvalg, som skulle formulere andragendet til ministeriet og blandt andet nå frem til en egnet betegnelse for lærestolen. I 1954 blev et lektorat etableret i 'kulturhistorie' (Stoklund 1979).

Lektoratet blev besat med Axel Steensberg, som var mere eller mindre selvskreven i kraft af sin doktorgrad (på en afhandling om gamle høstredskaber) og som leder for Nationalmuseets 3. afdeling – altså den del, som dækkede 'nyere tid'. Ret hurtigt stod det dog klart for Steensberg, at

han på trods af sin tilsyneladende enorme energi ikke kunne overkomme at varetage opgaverne i forbindelse med lektoratet samtidig med sin lederstilling på Nationalmuseet. Han foreslog derfor, at der i stedet for lektoratet, som i princippet skulle opfattes som en deltidsstilling, blev oprettet et professorat. Ligesom enhver anden stilling på universitetet og derfor også lektoratet havde gjort det i 1954, krævede professoratet en bevilling på finansloven, og i 1956 indstillede fakultetet nærmest enstemmigt til ministeriet, at der oprettedes et sådant. Argumentet var særligt, at etnologien havde udviklet sig til en selvstændig disciplin i mange europæiske lande, og ved at etablere et professorat, og dermed et fag, kunne man bringe sig på linje med disse, ikke mindst de øvrige nordiske lande, som nemlig havde enten professorater eller docenturer. Samtidig var der behov for uddannede inspektører ved lokalmuseerne, idet en betænkning samme år havde foreslået, at statsstøtten blev gjort afhængig af bl.a. ansættelsen af fagligt uddannede ledere og ansatte på museerne (Årbogen 1958-63: 161-162).

Igen var der diskussion om betegnelsen på faget, men ikke om, hvem der skulle have professoratet, og i 1959 tiltrådte Steensberg, som regnedes for den ubestridte autoritet på feltet, et midlertidigt, men ordinært professorat i ”materiel folkekultur med særlig henblik på Norden”.¹ Undervisningen skulle dog stadig også ske ved hjælp af en lang række timelærere, som alle sammen rekrutteredes blandt inspektørerne på Nationalmuseet.

Året efter – i 1960 - blev ”Institut for Folkelivsforskning” etableret, og i 1963 flyttede det ind i en af Nationalmuseets fabriksbygninger i Brede. I 1968 skulle museet imidlertid selv bruge lokalerne, og instituttet flyttede derfor til en lejet villa på Brede Alle 69 – hvor der, som Årbogen beretter, straks blev indkøbt graveredskaber og fotoudstyr og indrettet to biblioteksrum, et forelæsningslokale og kontorer. Instituttet havde dog stadig en del undervisning både på Nationalmuseet i Brede og i Indre By, for der var ikke så meget plads på Instituttet, fortæller årbogen (Årbogen 1967-68: 369). 1968 var nemlig også året, hvor der skete en betydelig stigning i antallet af studerende, og det voksede kraftig frem til midten af 1970'erne (Årbogen 1959-1979). Samtidig pressede et aktivt studentermiljø på for ændringer i fagligt indhold og form, fordi det fokus på meget specialiserede genstandsstudier, som havde kendetegnet faget de forløbne årti, ikke længere virkede tidsvarende (jfr. Stoklund 1979 og 2000).

¹ Se Stoklund (1979) for disse diskussioner om fagbetegnelsen.

I 1969 gik Steensberg af som professor og blev i 1971 erstattet af Bjarne Stoklund. En periode fulgte, hvor faget frodigt hentede inspirationer fra mange steder: økologisk antropologi, historisk materialisme i flere afskygninger, verdenssystemteori og ikke mindst den store 'revival' af kulturhistorie i forskellige former. Samtidig viste etnologerne, at der ikke kun var brug for dem på museerne, men at den etnologiske baggrund var en frugtbar og solid basis for mange forskellige funktioner i både offentlig og privat sektor.

Selvom faget var vokset betydeligt i studenterantal, og konstruktionen med en professor og en række tilknyttede timelærere efterhånden var blev afløst af en besætning af fastansatte, kandidatstipendiater og eksterne lektorer, så var instituttet stadig et af de mindre, og fusionerne stod for døren. Først i 1993 med fusionen med klassisk og forhistorisk arkæologi og indflytningen på Vandkunsten 5 i Indre By, senere – i 2004 med fusionen med institutterne for historie og for græsk og latin og den efterfølgende flytning i 2005 til Københavns Universitet Amager, eller som man senere besluttede at betegne det: 'Søndre Campus'. I 1996 var Bjarne Stoklund gået på pension, og efter flere års diskussioner blev professoratet i 2004 besat med Thomas Højrup, som virkede til 2016. I gennem disse årtier er sket en betydelig øgning i antallet af studerende, et øget udbud af kurser for tilvalgsstuderende, etablering af en engelsksproget kandidatuddannelse og en vækst i antallet af færdiguddannede (jfr Damsholt og Mellemsgaard 2018), og man har i disse år kunnet iagttage, hvordan etnologerne finder ansættelse på meget forskelligartede steder og i meget forskelligartede funktioner.

Hvordan ser denne 60årige så ud? Er tidens tand ved at vise sig i småkavanker og gebrækkeligheder? Ser den lidt livstræt på verdens omskiftelighed og ønsker sig tilbage til svundne tider? Er livstrappens højdepunkt nået og nedgangen til støvets år begyndt? Nej – som det blev tydeligt på jubilæumsseminaret er faget frodigt, livskraftigt og mangfoldigt. Det er det i kraft af de vildtvoksende forbindelser, det lever i. Faget etnologi blev til i en forbindelse mellem kulturhistorisk interesse, samfundsmæssigt behov, og politisk støtte - og forbindelsen mellem etnologien som universitetsfag og etnologiens måde at arbejde alle mulige andre steder har været intakt lige siden. Etnologien udøves på et væld af forskellige måder i et væld af forskellige funktioner – på museer, universiteter, ministerier, private firmaer osv. Og det er netop dette liv i rummet mellem universitetsfag, de studerende, de færdiguddannede, institutioner og funktioner – alle de steder, etnologer i samarbejde med andre fag udforsker og udvikler viden og perspektiver,

der gør 60-åringen så livskraftig og mangfoldig – hvad vi håber, står tydeligt i bidragene i denne publikation.

Jubilæumsseminaret er blevet til i et samarbejde mellem de ansatte på Afdeling for Etnologi og Etnologisk Forum - en alumneforening, hvis formål er at afholde årlige arrangementer for alle etnologer – studerende såvel som færdiguddannede. Indtil begyndelsen af 1990'erne uddannede Institut for Europæisk Folkelivsforskning dels bifagsstuderende, dels magistre. Magisteruddannelsen afsluttedes med en forelæsning, og ved disse magisterforelæsninger, som kun fandt sted en gang om året, samlede alle etnologer, både studerende og færdiguddannede. Det var fagets samlingsdag, hvor det faglige og det sociale blev dyrket. Da magisterordningen blev afløst af en kandidatuddannelse, ophørte magisterforelæsningerne, og det foranledigede en lille gruppe etnologer til at gå sammen og skabe Etnologisk Forum i 1993. Siden da har foreningens årlige arrangement været – og er til stadighed – et mødested for alle med tilknytning til etnologien i Danmark. Her mødes studerende, alumner, undervisere og andre interesserede hvert år med et formål: Sammen at udforske, hvad der rører sig i etnologien lige nu. Ofte er der oplæg fra mange forskellige grene af etnologien. Det betyder, at der er plads både til oplægsholdere med etnologisk faglighed, men også med andre faglige baggrunde. Typisk er der både repræsentanter fra forskningen, museumsverdenen og konsulentbranchen – og helt fjerde steder.

Etnologisk Forum bliver båret af frivillige kræfter i styregruppen, som alle er alumner fra Etnologi. Det er styregruppen, der hvert år har ansvaret for at sammensætte et program, som både består af spændende oplæg, tid til spørgsmål og snak og ikke mindst fagligt samvær. Målet med dagen er at vise bredden i den etnologiske faglighed og praksis, at inspirere hinanden og blive klogere, og ikke mindst at gøde jorden for nye og spændende samarbejder på tværs. Etnologisk Forum vil også gerne sørge for, at man som etnolog kan holde fast i sin faglighed – eller måske komme endnu tættere på den.

I år blev årsmødet anderledes end den plejer, da der i stedet for det normale program trådte en festligholdelse af Etnologis jubilæum. Seminaret blev afholdt den 3. oktober 2020 på Søndre Campus. Der indgik en række oplæg, som belyser vigtige sider af faget, som det udøves – både som forskningsfag, undervisningsfag og studiemiljø. På grund af situationen med covid-19 på dette tidspunkt var kun oplægsholderne og arrangører fysisk tilstede, men med på

internetforbindelse var i løbet af dagen over 80 etnologer fra hele landet, og seminaret afsluttedes med et leve for faget med deltagelse af alle.

Med et par enkelte undtagelser er oplæggene på jubilæumsseminaret – i lidt revideret form - trykt i dette temanummer. Marie Sandberg lægger for med et bidrag, som diskuterer, hvad det europæiske i europæisk etnologi er. Endnu før navneskiftet i 1971, som skete med inspiration fra betegnelser i særligt tysksprogede lande, var det europæiske, sammenlignende og internationale en integreret del af faget. Med skiftet til europæisk etnologi blev det europæiske betonet, og siden er der sket meget både med etnologien og det europæiske. Marie Sandberg slår til lyd for en tilgang, der 'provinsialiserer' det europæiske ved at overskride det paradoks som er mellem at se Europa som både en harmoniserende identitet – som udligner forskel – og som en partikularisme – som betoning af forskel. Hun opfordrer til at vi holder fast i etnologiske relationistiske perspektiv og kontinuerligt og produktivt om- og gentænker, hvad vi vil med det europæiske perspektiv.

Med det følgende bidrag går vi fra problematiseringen og kvalificeringen af det geografiske eller stedet til en problematisering og kvalificering af tiden. I Tidslighed i flertal – om hverdagslivets mange tider reflekterer Tine Damsholt over tiden som kompleks og multipel størrelse, som praktiseres på flere måder. Det eksemplificerer hun med den måde, flere tidsligheder blandes på i et materiale skabt af et hold kandidatstuderende i etnologi, og giver dermed også et lille indblik i den 'undervisningsbaserede forskning', som der arbejdes med på faget.

Niels Jul Nielsen reflekterer i sit bidrag over, hvordan vi kan forstå kulturel praksis som på én gang sammenhængende og meningsgivende enheder, som er forskellige, men samtidig sameksisterende og forbundne. Og over hvordan, en sådan flerhed af sameksisterende praksisser samtidig implicerer et begreb om helheder, der udgør praksisernes skiftende måder at sameksistere på; og vel at mærke helheder der i sig selv hele tiden er i forandring under indtryk af indre og ydre brydninger. Det bringer ham bl.a. til eksempler på forandringer i livsmønstre og levevilkår på en egn over en generation.

Anne Folke Henningsen fortsætter ad det tidslige spor, og fokuserer på erindringskultur som en særlig variant af undersøgelser af, hvordan fortid, nutid og fremtid hænger sammen. Med udgangspunkt i en række kolonihistoriske eksempler på, hvordan fortid og kulturarv kan være

omstridt, ubekvem, til diskussion, uafgjort, viser hun, hvordan fortiden og forståelsen af den i meget høj grad er et nutidigt anliggende og indgår i modelleringen af mulige fremtider.

Det er i høj grad også et aktuelt og politisk emne, der tematiserer mulige fremtider, som Frida Hastrup tager op i sit bidrag. Emnet er nemlig klima- og miljøproblemer, og formålet er at diskutere, hvad et etnologisk perspektiv kan byde på i den grønne omstilling. Udgangspunktet for bidraget er det 70 km lange vildsvinehegn langs den dansk-tyske grænse, som har til opgave at tøjle sammenfiltringer af vilde og tamme dyr, virusser, mennesker og forestillinger om fremtidig vækst. Hun viser dermed, at etnologien ved at se på det perspektiv, der altid er tilstede i viden og de historier, der lægges frem, kan se på, hvordan visse klima- og miljøproblemer bliver udpeget som sådanne, og dermed kan åbne op for mere flerdimensionelle svar.

Det påklædte menneske i det 20. og 21. århundredes modekultur er titlen på Marie Riegels Melchiors bidrag, hvorved hun tager et klassisk etnologisk tema op. Med udgangspunkt i beskrivelsen af en række forskningspositioner inden for studiet af klædedragt, beskriver hun og giver eksempler på sin egen igangværende forskning på området. Dermed diskuterer hun, hvilke potentialer der ligger i studiet af klædedragt og mode for etnologiske analyser nu og i fremtiden.

Et andet emne, der har været en trofast følgesvend for etnologien – endog før fagets etablering som fagdisciplin – er studiet af sundhed og sygdom. I oplægget *Det sunde liv og/eller det gode liv?* begynder Astrid Jespersen sin refleksion over, hvad sundhed er for noget, og hvad et etnologisk blik kan bidrage med, ved at vende tilbage til T.F. Troels-Lunds Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Aarhundrede. Med udgangspunkt i et konkret screeningstilbud og beskrivelsen af arbejdet på Center for Humanistisk Sundhedsforskning (CoRe) argumenterer Astrid Jespersen således for, at det etnologiske blik kan åbne for en indsigt i, hvor, hvordan og hvornår sundhed er et afgørende element i 'det gode liv'.

Temanummerets sidste bidrag er Mark Vachers *Etnologi i løsningernes land*. I bidraget diskuterer han, hvad det anvendte er ved 'anvendt kulturanalyse', som siden 2008 har været en kandidatuddannelse udbudt af etnologi ved Københavns Universitet i samarbejde med søsterinstituttet i Lund. Mark Vachers argument er her, at det anvendte ikke blot ligger i at finde løsninger på problemer, som findes uden for den akademiske verden. Løsningerne skal nemlig ikke kun leveres, men også modtages, og Mark Vacher foreslår derfor at 'deliverables' erstattes

med 'receivables'; løsninger, som kan modtages. De kulturanalytiske indsigter skal også omsættes til modtagelige vidensprodukter, og det er det, kandidatuddannelsen i anvendt kulturanalyse arbejder med – sammen med etnologifaget i Lund.

Netop på grund af fagets gode og mangeårige samarbejde med Afdelingen för Etnologi v. Lunds Universitet – både om MACA-uddannelsen og mange andre ting – var det oplagt at slutte jubilæumsdagen for Etnologi ved Københavns Universitet af med en forelæsning af Orvar Löfgren, professor emeritus ved etnologifaget i Lund og æresdoktor ved Københavns Universitet. På grund af coronasituationen var han med på en onlineforbindelse, og meget passende var temaet: Har digitaliseringen av vardagen en kulturhistoria? Hvordan har folk lært sig at surfe, chatte, sms'e, facebooke og multitaske?, spørger Orvar Löfgren, og svarer med, at digitaliseringen har en kulturhistorie, for i det halve århundrede mellem 1920 og 1970 skete en radikal medialisering af hverdagen. Mennesker lærte sig at bruge en række nye medier, og det er den historie, der skal til for at forstå, hvordan digitaliseringen af hverdagslivet blev mulig. Orvar Löfgrens bidrag vil blive publiceret særskilt (Löfgren 2021).

Ud over de her publicerede oplæg holdt også de to kandidatstuderende Sofie Lehman Broe og Sofie Agerholm Christensen et oplæg om studiemiljøet på etnologi. De fremhævede, hvordan det i kraft af mange berøringspunkter er lykkedes for de studerende på etnologi at skabe et levende, frodigt og rummeligt miljø med både stor kontakt med hinanden på tværs af årgange og gode kontakter til underviserne. Ved hjælp af konkrete eksempler beskrev de studiemiljøet om innovativt og dynamisk. En stor tak til Sofie og Sofie for et inspirerende oplæg!

Også de øvrige oplægsholdere vil vi gerne takke. Og ikke mindst vil vi her til sidst gerne benytte lejligheden til at takke alle dem, som især har stået for at planlægge jubilæumsseminaret. Fra Etnologisk Forums Styregruppe skal der lyde en stor tak til instituttet for det gode samarbejde og det store engagement – vi glæder os til at fejre mange flere jubilæer på denne måde! Ikke mindst vil vi også gerne sige en stor tak til tidligere medlemmer af Etnologisk Forums styregruppe. Vi er stolte af, at det er lykkedes at holde gang i denne årlige fejningsdag i så mange år! Fra Afdeling for Etnologi skal der lyde en enslydende tak til Etnologisk Forum for det fine samarbejde, og især til de, som har været allermest involveret i planlægningen: Tine Damsholt og Marie Riegels Melchior fra instituttet, Line Steen Bygballe, Nicklas Hilding Andersen, Katrine Weber, Thea-Maria Sørensen og Marie Gorm Larsen fra Etnologisk Forums styregruppe, samt Hanna Bone og Simon Halberg for omfattende teknisk hjælp og sidstnævnte også for arbejdet med at tilgængeliggøre

optagelser fra seminaret på video.ku.dk. Endelig vil vi gerne takke Saxo-Instituttet for økonomisk støtte, som har muliggjort teknisk support til dette seminar, hvor oplægsholderne var til stede, men de mange tilhørere måtte deltage online.

Jubilæumsseminaret sluttede med et leve for faget. På fotoet hilser et udsnit af de tilstedeværende oplægsholdere og tekniske assistenter på de mange, mange etnologer fra alle dele af landet, som var med på en onlineforbindelse

Litteraturliste:

- Damsholt, Tine & Mellempgaard, S 2018, Ruptures and reorientations: Ethnology as a university discipline in Denmark. i Jahrbuch für Europäische Ethnologie: Dänemark. 2018 udg, bind 13, Verlag Ferdinand Schöningh, Jahrbuch für Europäische Ethnologie, s. 13-29
- Løfgren, Orvar: "Media and Mood Work: Routines, daydreams and micro-moves. Under udgivelse i Handbook of Mobile Socialities. Routledge 2021.
- Stoklund, Bjarne (1979): "Europæisk Etnologi" i Sv. Ellehøj og Leif Grane (red): Københavns Universitet 1479-1979. Bd XI.
- Stoklund, Bjarne: European Ethnology between two turns of centuries. I: *Volkskultur und Moderne. Europäische Ethnologien zur Jahrtausendwende. Festschrift für Konrad Köstlin. Inst. for Eur. Ethn., Wien 2000*
- Årbogen: Københavns Universitets Årbog 1958-2006. Tilgængelig på <https://tidsskrift.dk/kuaarbog/issue/archive>

'PARADOKS EUROPA'

Om det europæiske i europæisk etnologi

Af:
Marie Sandberg
Etnologi

ABSTRACT: Kort tid efter Bjarne Stoklunds tiltrædelse som professor i Materiel Folkekultur 1971 blev faget omdøbt til Europæisk Etnologi, som fortsat er dets navn i dag. Men hvorfor hedder det egentlig *Europæisk* Etnologi? Dette oplæg reflekterer over det europæiske i etnologien; ikke forstået som en empirisk eller geografisk af- eller begrænsning, men snarere som et situeret og modsætningsfyldt perspektiv, etnologien arbejder med analytisk og teoretisk. Jeg vil således argumentere for, at det europæiske er et udtryk for et refleksivt og relationelt arbejde, hvor vi som etnologer kontinuerligt må 'provinsialisere' det europæiske, herunder Europas selvforståelse som verdens centrum og motor, for derved at opnå nye forståelser af os selv som del af en historisk situeret og modsætningsfyldt flerhed.

NØGLEORD: Provinsialiseringen af Europa, enhed i mangfoldighed, universalisme vs. partikularisme, Europas krisetilstand.

Indledning

Kære etnologer, tillykke med fødselsdagen! Det er jo vores fælles fødselsdagsfest, vi fejrer, når vi i dag samles såvel på Søndre Campus som online, i anledningen af at det i 2020 er 60 år siden, at der blev oprettet et institut for faget Materiel Folkekultur, som senere blev til Europæisk Etnologi ved Københavns Universitet.

I anledning af den runde dag vil jeg reflektere over 'det europæiske' i europæisk etnologi. For hvorfor hedder det egentlig *europæisk* etnologi og ikke bare etnologi, og hvad betyder det? Eller rettere: Hvad vil vi gerne have, at det europæiske skal betyde i etnologien?

Navnet Europæisk Etnologi kom til i 1971, kort tid efter professor Bjarne Stoklunds (1928-2013) tiltræden, hvor faget blev omdøbt fra Materiel Folkekultur til Europæisk Etnologi. Samme navneændring fandt sted ved en række af vores søsterinstitutter i Europa, som f.eks. i Berlin, Wien og Graz, hvor navnet Europäische Ethnologie er genganger.¹ Denne nye navngivning var et led i et større tysk opgør med begrebet folkekultur, som faghistorisk er blevet kaldt 'Abschied vom Volksleben', altså 'afskeden med folkelivet' eller folkebegrebet (Kaschuba 2012, Kuhn 2015, Tschofen 2013). Det var en afsked, som udtrykte et ønske om efter 2. verdenskrig at bringe faget på afstand af Nazi-regimets politiserede dyrkelse af folket som et racemæssigt eller etnisk baseret nationalt fællesskab og mere tydeligt ind i en international sammenhæng. Navngivningen udtrykte således en vilje til at arbejde med ikke-nationale perspektiver på kultur og samarbejde over nationale grænser.

Men hvilken betydning har det europæiske i etnologien i dag? Det giver ikke mening at forstå det europæiske som en geografisk eller empirisk afgrænset enhed, for det europæiske findes over hele kloden: Det europæiske findes i sin mørkeste og ondeste form langt inde i Afrikas hjerte, som den polsk-engelske forfatter Joseph Conrad har beskrevet det i bogen *Heart of Darkness* (1899); det europæiske findes i Indiens regeringsformer, som den postkoloniale historiker Dipesh Chakrabarty har vist os i bogen *Provincializing Europe* (2000), og det europæiske fremstår som ideal og ledestjerne helt aktuelt i protestdemonstrationer imod 'Europas sidste diktator', præsident Aleksandr Lukasjenko i Hviderusland, efteråret 2020.

Fremfor en afgrænset enhed giver det således snarere mening at spore det europæiske i aftryk og efterladenskaber fra kolonialherrerens felttog og diktatorers ridt, og tilsvarende i visioner om at komme videre i historien og gøre det europæiske til motor i en positiv fortælling om fremskridt og civilisation.

Som etnologer kan vi bruge det europæiske som et analytisk perspektiv eller reflektivt redskab til at blive klogere på, hvordan vi forstår os selv som europæere på godt og ondt, og vores egne centrismer i forhold til en konkret lokalitet: Europa. Det indebærer med andre ord, at vi kontinuerligt 'provinsialiserer

¹I Øst- og Centraleuropa finder vi til gengæld langt oftere navnene "Institute for Ethnology and Cultural Anthropology" (f.eks. i Polen, Slovenien og Kroatien).

Europa', som førnævnte Chakrabarty (2000) kalder det. Det betyder ikke, at vi frakender os Europas intellektuelle arv og kulturhistorie, men at vi bestræber os på at undvige dens tendens til at universalisere os selv dvs. sætte os selv højest på historiens tinder (ibid, xi). På et analytisk plan betyder *provinsialiseringen af det europæiske*, at vi som etnologer kontinuerligt må 'af-universalisere' os selv ved at betragte verden gennem den Andens øjne for at forstå os selv som del af en historisk situeret flerhed. Anvendt på denne måde som et analytisk greb kan det europæiske med andre ord udtrykke noget *refleksivt, relationelt og situationelt*.

Jeg vil således i dette indlæg argumentere for, at det europæiske udtrykker en *modsnævningsfyldt, situeret relation* og at det i dag måske mere end nogensinde, i lyset af den globale pandemi, som udfordrer muligheder for udrejse og udblik, er helt centralt at vedblive med at undersøge denne relation selv-refleksivt ved at stille spørgsmålet, hvad det europæiske gør ved os og ved verden, og hvad denne relation skal kunne. Det vil jeg gøre i det følgende ved at præsentere tre forskellige måder, hvorpå det europæiske er blevet givet mening og har været anvendt politisk såvel som i etnologien. Hvor den første måde handler om *udligning* af forskelle, så handler den anden om *fejring* af forskelle. Den tredje måde handler om, hvordan vi kan overskride de to første forståelser af det europæiske.

Det europæiske mellem enhed og flerhed

Som illustration [fig. 1] har jeg indsat Hammer og Segl, dvs. kommunismens kernesymbol for industri- og landarbejdere, som her flankeres af nazismens soltegn: *Svastikaet* - Symbolet på den germanske races overlegenhed. Billedet er fra House of European History, det i 2017 nyåbnede museum for europæisk historie i Bruxelles, som er blevet etableret på initiativ fra Europa-Parlamentet, og hvis konceptuelle grundlag er udformet af en ekspertkomité bestående af historikere og museologer (for en samlet analyse af udstillingen, se Sandberg og Melchior 2018). Billedet er taget i 2017 i det udstillingsrum, som handler om totalitarisme som en fælles europæisk fortælling. Jeg inddrager billedet her som et første eksempel på, hvordan det europæiske gives indhold og mening, i dette tilfælde i museal praksis. Den kuratoriske pointe ved at fremstille nazismen og stalinismen side om side i museets udstillingsrum, er, at uagtet forskelle i forbrydelser, så er stalinisme og nazisme (og fascismen, kunne man sige, men som dog i udstillingen glimrer ved sit fravær) dog alligevel ens i den forstand, at de begge er eksempler på forbrydelser mod menneskeheden. Sidestillingen af nazismen og stalinismen bliver dermed et argument for, at vi har noget at være fælles om at komme væk fra: totalitære regimers ondskab og brutalitet (Se også Otto 2008). Sidestillingen bliver et argument for en europæisk identitet med rod i Oplysningstidens frihedsideal, og

med hjemmel i de universelle Menneskerettigheders grundsætning om menneskets frihed, lighed og ukrænkelige værdi.

Fig. 1. I udstillingen ved *House of European History* i Bruxelles står de to fotostater, der afbilder kernesymbolerne for henholdsvis kommunismen (Hammer og Segl) og nazismen (Svastika) side om side i samme rum. Det kuratoriske budskab er, at såvel nazisme som stalinisme repræsenterer totalitære regimer med alt hvad disse indebærer af ondskab og brutalitet. © House of European History. Foto: Marie Sandberg 2017.

Her bliver det europæiske ensbetydende med *en udligning af forskelle*, med andre ord en ret heftig analogi mellem to forskellige totalitære regimer i den europæiske historie. En harmonisering af en fælles europæisk erindring, kunne man sige. At være fælles om at bekæmpe totalitarismen er en del af ”modernismens metanarrativer” (Kleist & Jansen 2016, 377), en forestilling, man kan sige hører det 20. århundrede til, hvor totalitarismen frem til 1989 og Murens Fald blev brugt som afskrækningsmiddel mod kommunismen og som en fælles identitetsmarkør for de liberale demokratier (ibid. 376).²

Et andet velkendt greb anvendt i forståelsen af det europæiske er det, man kan kalde *diversitetsargumentet*. Det er et argument, der ligesom udligningsgrebet er særdeles velegnet til politiske agendaer om skabelse

² Efter 1989 fulgte en optimisme, hvor Fukuyama’s tese End of History udråbtes, men dog ikke viste sig at holde vand (Kleist & Jansen 2016 påpeger netop med Appadurai’s term at 1990erne blev ”a decade of superviolence” (Appadurai 2006, citeret i Kleist & Jansen 2016) med Balkankrigen og terrorangrebet på World Trade Center, USA, d. 11. september 2001.

af europæisk enhed. For diversitetsargumentet er inkluderende i sin natur, en hyldest til mangfoldigheden, og er i den forstand ufarligt – sådan som vi kender den i EU's eget slogan: enhed i mangfoldighed. Vi kan samles om, at vi alle er forskellige. Men det er en skrøbelig mangfoldighedens grund, for den kan slå over i en mere politisk sprængfarlig partikularisme, hvor forskelle bliver racemæssigt defineret eller etnisk begrundet, som vi så det så sent som i Balkankrigens etniske udrensninger og folkemord i 1990'erne.

De to perspektiver, enhedsargumentet og flerhedsargumentet, universalismen overfor partikularismen, har været genstand for mange undersøgelser indenfor såvel etnologien som i den europæiske filosofi. Således argumenterer den ungarske filosof Ágnes Heller for, at det netop er i modsætningen mellem de to figurer, at det europæiske kan defineres: Det er altså i modsætningen mellem på den ene side at være menneske, med Oplysningstidens løfter om universelle rettigheder og menneskets ukrænkelighed, og på den anden side at være partikulær borger i en nation med tildeling af rettigheder netop på grund af denne særstatus, denne partikularisme. Det er den modsætning, der ifølge Agnes Heller kendetegner *Paradoks Europa* som titlen lyder på hendes bog, udgivet kort før hendes død i 2019:

”Den nationalistiske fanatismes Europa og den universalistiske humanismes Europa er ét: Europa som inkarnationen af et paradoks” (Heller 2019, 16).

Med afsæt i Agnes Heller vil jeg således argumentere for, at der er en tredje måde, vi som etnologer kan forstå og arbejde med det europæiske på: For at forstå betydningen af det europæiske, må vi tage afsæt i, og *placere os i den modsætning*, Heller her skitserer. Vi må med andre ord *tage plads i det europæiske paradoks* med henblik på at undersøge modsætningen indgående, og med indgående mener jeg etnografisk, og i dens såvel emiske som etiske betydninger.

Den europæiske etnologi: Søndagsretorik eller realpolitik?

I bogen *Memorylands* fra 2015 skriver professor i etnologi Sharon MacDonald, at etnografisk informerede studier er gode til at vise betydningen af lokaliteters betydning, kontekst og kompleksitet. Af samme grund påpeger hun, at disse studier er mindre gode til at vise de bredere implikationer ved de etnografiske studier og dermed drage mere generelle konklusioner. Til dette formål mener MacDonald, at det europæiske perspektiv – i MacDonald's tilfælde særligt indenfor *memory studies* som er hendes forskningsfelt – velegnet til at vise uventede ligheder eller modsætninger, som kan prøve eller ryste vores vanlige måder at forstå tingene på.

Følger vi således Macdonald's opfordring skal vi bruge det europæiske til at ryste eller destabilisere, og dermed give vores etnografisk informerede, analytiske indsigter mere vægt, ved at vise *at de kan rejse og give mening i andre lignende kontekster*. Disse indsigter kan netop overraske ved at vise sig helt modsatte af hvad der foregår i vores europæiske nabolande.

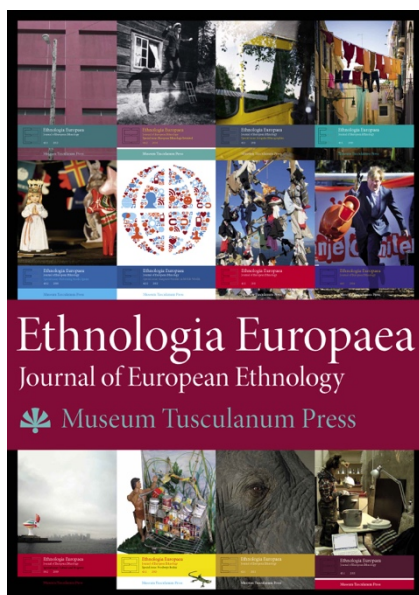
At stå i det europæiske paradoks giver samtidig mulighed for at gribe den europæiske diversitet an, på mere analytisk spændstige måder, end blot ved at hylde den ufarlige mangfoldighed som et gode i sig selv, fx ved at vise, hvordan de europæiske forskelle samtidig også er forenet i en fælles historie omkring kolonisering, imperialism og nationalisering. Og ved at vise at der er en række opdelinger, hierarkier og magtforhold i denne 'europæiske forening', mellem øst og vest, mellem nord og syd, land og by, mellem rig og fattig, omstillingsparat og bagstræberisk – osv. (jf. Gregory 2015, 2).

Krisen som produktivt tidspunkt for at gentænke det europæiske i etnologien

Spørgsmålet, hvilken betydning det europæiske har i etnologien, er et spørgsmål, som i denne tid, i dette år, på denne dag, er vigtigere end nogensinde. Vi står midt i en global pandemi, som betyder, at alle vores konferencer er ved at blive aflyst eller udskudt. Vi kan omlægge og tilpasse os til online formater, som vi har gjort det i dagens anledning. Vi er fleksible og kreative, og vi kan køre på de relationer og netværk, vi allerede har etableret. Men vi står lige nu i en tid, hvor vi skal gentænke internationale conference-formater, samarbejdsformer og faglig udveksling for at vores forskning og feltarbejde på tværs af landegrænser ikke udtørres.

Det er i mine øjne af største betydning, at vi ikke har noget, der hedder 'Afdeling for dansk etnologi' eller 'Afdeling for national etnologi'. En dansk etnologi ville være ensbetydende med metodologisk nationalisme (Wimmer og Glick Schiller 2002) som reproducerer det nationale som afgrænset undersøgelsesgenstand. Etnologien er tværtimod kendetegnet ved en metodologisk *relationisme*, og har også i faghistorien flere eksempler på nationalstats-grænseoverskridende strømninger, som f.eks. 1920'ernes diffusionisme.

I mere end 50 år har det internationale tidsskrift *Ethnologia Europaea* udgivet den nyeste forskning indenfor feltet europæisk etnologi, et tidsskrift jeg her i 2020 har været hovedredaktør for i snart 8 år, i de sidste år sammen med Monique Scheer. Som daværende hovedredaktører Regina Bendix og Orvar Löfgren citerer tidsskriftets grundlægger den svenske etnolog Sigurd Erixon for at sige i tidsskriftets første udgave 1967:

“Ethnologia Europaea has set itself the task of breaking down not only the barriers which divide research on Europe from general ethnology, but also the barriers between the different national schools within the continent.” (Erixon, i Löfgren & Bendix 2008).

Figur 2. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* blev etableret i 1966 af etnologen Sigurd Erixon og har været udgivet siden 1967. Plakaten, som blev fremstillet til SIEF- konferencen, det internationale netværk for etnologer og folklorister, i Zagreb 2015, viser et udpluk af tidsskriftets farverige forsider. Grafik: Pernille Sys Hansen.

Der var således, ligesom med fagets navneskifte, i tiden omkring slut-1960erne et klart internationalt sigte og et ønske om at bryde ud af nationale fag-siloer, og som citatet antyder en positionering i forhold til ’general ethnology’ som var datidens skel mellem etnologien som studiet af de europæiske folk (etnologi) og antropologien som studiet af de ikke-europæiske folk (etnografi) (Rørbye 1974, 2).³ Men som Bendix og Löfgren lakonisk konstaterer, blev dette ideal om at skabe komparative analyser på tværs af nationale grænser snarere en del af søndagsretorikken end en egentlig del af den europæiske etnologiske praksis (ibid., 5):

“(...)the need for Europe and comparisons lived more in the Sunday rhetoric of the discipline than in actual research” (Ibid.).

³ Tidsskriftets titel *Ethnologia Europaea* er moderne latin og betyder *Den europæiske etnologi*; bemærk i bestemt form ental. Det var en særlig mode i 1960’erne tidsskriftslandskab at bruge moderne latin – og den dag i dag findes tidsskrifter som f.eks. *Ethnologia Scandinavica*, *Ethnologia Fennica* og *Ethnologia Polonia*, hvis titler også afspejler denne trend (Se Sandberg 2014).

I denne krisens tid er det mere afgørende end nogensinde, at det europæiske og det internationale samarbejde ikke lander i søndagsretorik og skåltaler. Den dag i dag sætter det europæiske fortsat aftryk i faget fx i vores studieordning og i fagelementernes titler:

Danmark *i Europa* (1. år)

Kulturelle processer *i Europa* (2. år)

Europa i verden (KA)

I forbindelse med faget Kulturelle processer i Europa på Etnologis bacheloruddannelse har jeg nu i et årti draget ud i Europa på feltarbejde med studerende på 2. årgang, først i samarbejde med vores kære og nu afdøde kollega Lene Otto, senere hen med Niels Jul Nielsen og Marlene Paulin Kristensen, og en enkelt gang med Marie Melchior. Siden 2011 har vi været i Wien, Warszawa, Hamburg, Murcia, Bruxelles, Ljubljana, Zagreb på skift. Ikke mindst har vi mødt etnologiske kolleger, og vores etnologistuderende har fået erfaring med at samarbejde med unge mennesker med samme faglige baggrund (som kan være nok så forskelligartet!), og lavet feltarbejde omkring vigtige emner som: migration, klima, kulturarv, demokrati og aktivisme. Over 10 år er det blevet til i omegnen af 500 studerende, som har fået udfordret både sig selv og sine kolleger og set sig selv i nyt lys, de fleste er gået forandrede derfra – det er da en milepæl, der er værd at fejre!

Men den globale krise, vi nu står midt i, skal netop bruges til, at vi stopper op og spørger os selv, hvad det europæiske skal betyde for os. Som den græske antropolog Evthymios Papataxiarchis siger: *Kriser er definerende for enhver faglig disciplin* (Papataxiarchis 2015, s. 5). Vi skal således se den nuværende krise som et momentum og som anledning til at spørge, hvordan vi fortsat kan styrke og udvikle en etnologi, der placerer sig i det europæiske paradoks, og som gennem fagets metoder og teorier reflektivt undersøger de sameksisterende modsætninger mellem universalisme og partikularisme.

Konklusion

Konkluderende er min opfordring, at vi skal vedblive med at stille spørgsmålet, hvad det europæiske gør ved os og ved verden, og hvad denne relation skal kunne. Som jeg har argumenteret for, indebærer det:

- At vi må træde ind i det europæiske paradoks og kritisk undersøge dets anatomi.
- At vi anvender det europæiske til at lade vores etnografiske indsigter rejse og blive udfordret og generaliseret på nye måder

- At krisen tænkes ikke som en midlertidig tilstand, der skal overstås, men bruges kontinuerligt og produktivt til at om- og gentænke hvad vi vil med det europæiske og hvorfor.

Som en sidste opfordring til at betragte verden gennem den Andens øjne for at forstå os selv som historisk situeret flerhed, vil jeg slutte af med et kinesisk verdenskort anno 2015 [se ill. 3], hvor Europa er skubbet godt og grundigt væk fra centrum og ud i periferien. Ved kontinuerligt at betragte Europa udefra, og fra marginen, kan vi fortsat bliver mindet om nødvendigheden af at *'provincialisere Europa'*.

Tak for jeres opmærksomhed.

Fig. 3. Kinesisk verdenskort anno 2015, hvor Europa knapt kan anes i kortets periferi. Kun ved at træde udenfor vores vante perspektiv, kan vi blive mindet om vores egne centrismer, og forstå os selv som en del af en historisk situeret flerhed. Foto: Tao Tao Holmes, 2015. Kilde: <https://www.atlasobscura.com>

Litteratur

- Löfgren, Orvar & Regina Bendix 2008: Rethinking Europe as a field for European Ethnology,” *Ethnologia Europaea* 38(1), s.5-7. doi: <https://doi.org/10.16995/ee.1027>
- Chakrabarty, Dipesh 2000: *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference.* Princeton University Press.
- Gregory, Chris 2015: The case for a Eurocentric anthropology? In: Green, Sarah and Patrick Laviolette (eds.): *Rethinking Euro-anthropology.* *Social Anthropology*, 23, s. 7-9.
- Kleist, Nauja & Stef Jansen 2016: Hope over Time – Crisis, Immobility and Future-Making. In *History and Anthropology* 27:4, s. 373-392.
- Heller, Agnes 2019: *Paradoks Europa.* Informations Forlag, København.

- Kaschuba, Wolfgang 2012: Einführung in die Europäische Ethnologi. 4. rev. udgave. CH Beck Verlag, Berlin.
- Kuhn, Konrad 2015: Europeanization as Strategy. Disciplinary Shifts in Switzerland and the Formation of European Ethnology. *Ethnologia Europaea* 45(1), s. 80-97. doi: <https://doi.org/10.16995/ee.1139>
- MacDonald, Sharon 2013: "The European Memory Complex" i *Memorylands - Heritage and Identity in Europe Today*, Routledge, s. 1-26.
- Otto, Lene 2008: Kommunismens eftermæle: Museer og erindringspolitik i Østeuropa. *Nordisk Museologi* 2008,1-2, s. 5-32.
- Papataxiarchis, Evthymios 2015: For a European union of anthropological localities. In: Green, Sarah and Patrick Laviolette (eds.): *Rethinking Euro-anthropology*. *Social Anthropology*, 23, s. 332-333.
- Tschofen, Bernhard 2013 On Everyday Life: Fates of the Obvious in European Ethnology. In: Scheer, Monique, Thiemeyer, Thomas; Jöhler Reinhard; Tschofen Bernhard (eds.) *Out of the Tower: Essay on Culture and Everyday Life*. Tübingen: Vereinigung für Volkskunde, s. 72-83.
- Rørbye, Birgitte 1974: Etnologi og samfund. *Fortid og Nutid*, Bind XXV, 5-6, 1974.
- Sandberg, Marie 2014: *Ethnologia Europaea Revisited: Launching Future Ethnologies*. *Ethnologia Europaea*. *Journal of European Ethnology* vol. 44, issue 2, s. 5-16.
- Sandberg, Marie og Marie Riegels Melchior 2018: House of European History mellem paneuropæisk og postnational erindringspraksis. *Kulturstudier* 9(1), s. 140-166.
- Wimmer, Andreas & Nina Glick Schiller 2002: 'Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences'. In: *Global networks* no. 2, issue 4, s. 301-334.

TIDSLIGHED I FLERTAL

Om hverdagslivets mange tider

Af:
Tine Damsholt
Etnologi

ABSTRACT: Tid, sted og socialt miljø er de tre klassiske etnologiske dimensioner, som ethvert kulturelt fænomen skal sættes i forhold til. Men hvor ideen om entydige og afgrænselige steder og sociale miljøer længst er blevet problematiseret, så håndteres 'tiden' oftest som et spørgsmål om at studere et fænomen i sin historiske kontekst dvs. ud fra en fortløbende kronologisk tid. Men hvad sker der, hvis vi betragter tid som en flertydig dimension? I oplægget vil corona-hverdagslivet blive brugt som eksempel på, hvordan en mere kompleks og multipel tidsforståelse kan anvendes i etnologiske kulturanalyser.

NØGLEORD: Hverdagsliv, tidsligheder, temporalitet

Vi fejrer i dag etnologis institutionelle jubilæum ved Københavns Universitet. Min egen etnologiske tidsregning startede for mange, mange år siden – i 1980'erne faktisk – da jeg begyndte at læse etnologi. Dengang lå instituttet i en stor villa i Brede, og når vi gik til undervisning i havestuen, så lærte vi som noget af det første, at ethvert kulturelt fænomen altid skulle sættes i relation til: Tid, sted og socialt miljø. Og disse tre dimensioner er en uafrystelig del af min etnologiske børnelærdom. Hvis nogen taler om kulturelle former som universelle eller almenmenneskelige, så er min etnologiske rygmarvsreaktion at bede dem specificere den tidslige, rumlige og sociale kontekst.

Men siden 80'erne er der også sket meget med de tre dimensioner. Ideen om entydige og afgrænselige steder (som fx de klassiske community studies med et 'single-sitet' feltarbejde) er grundlæggende udfordret, som Marie Sandberg har været inde på¹, og ligesådan er ideen om homogene sociale miljøer (klasser, subkulturer, nationer mm) længst blevet problematiseret. Det sidste ikke mindst af etnologien, der med bl.a. økotyper og livsformer har kunnet vise, at folk kan leve side om side, under samme forhold, men alligevel forstå og praktisere deres hverdag helt forskelligt.

Men hvor de to andre dimensioner er problematiseret, så håndteres 'tiden' oftest som et spørgsmål om at studere et fænomen i sin historiske kontekst dvs. ud fra en fortløbende kronologisk tid, ud fra et fænomens entydige sam-tid eller sam-tidighed. Vi skelner ofte i daglig etnologisk tale mellem dem af os, der arbejder 'kulturhistorisk' dvs. med noget 'før' det 21. århundrede og dem, der arbejder nutidigt. Men det er egentlig en meget begrænset forståelse af den tidslige dimension i kultur og hverdagsliv. Tid kan (og bør) i stedet også betragtes som et kulturelt fænomen, der udfolder sig, forstås og praktiseres på mange forskellige måder – og det ikke bare foranderligt gennem kulturhistorien men også på én gang. Så det, der optager mig for tiden, er, hvordan vi kan betragte og undersøge tid som en lige så flertydig dimension som rum og socialt miljø og i stedet undersøge tidsligheder (i flertal)?

I abstraktet til dette oplæg har jeg lovet, at hverdagslivet vil blive brugt som eksempel på, hvordan en mere kompleks og multipel tidsforståelse kan anvendes i etnologiske kulturanalyser. Det kommer lige om lidt, men først en smule om hvor min interesse for tid som noget komplekst kommer fra.

En af de bøger, der i begyndelsen af min studietid slog benene væk under mig, var Orvar Löfgren og Jonas Frykmans: *Den kultiverade människan* (1979). I det første kapitel udfolder de, hvordan tiden forvandlede som led i den borgerlige kulturs sejrsgang. Den moderne, standardiserede og mekaniske tid: urets tid, hvor et minut altid er lige langt (60 sekunder) uanset hvad, der fyldes i det, fejede efterhånden en ældre tidsopfattelse af banen, og en gryende arbejderklasse disciplineredes af fabriksfløjten og skoleklokken. Bondekulturens cykliske tid – årets, vækstsæsonens, kirkens, livsfesternes, helgenkalenderens tid, der først og fremmest var gentagelsens tid kom til kort ift.

¹ Sandberg: Paradoks Europa. Om det europæiske i europæisk etnologi. I dette særnummer af *Culture & History*.

kapitalismens og industrialiseringens de nye krav om effektivitet, koordination og synkronisering af arbejdsstyrken og medførte en arbejdsdag opdelt i entydige blokke, i faste sekvenser af arbejde, fritid, hvile.

Men gennem kulturhistorien i *Den kultiverede Människan*, lærte jeg også, at der før ikke blot havde været en mere cyklisk tid, men også havde været mere kvalitative tidsbegreber, der betegnede fx hvor længe et dyr kunne græsse samme sted i sit tøj. Ikke et eksakt antal timer, men afhængigt af dyr, græs og vejr. Og kulturhistorien destabiliserede derved den tidsforståelse jeg hidtil havde taget for givet og gav mig blik for, at vi også i hverdagen bruger mange tidsudtryk, der netop er kvalitative: jeg kommer om 2 minutter, siger vi. Det betyder dog ikke 2 x 60 sekunder men snarere, at jeg lige skal føle mig lidt mere færdig med det, jeg er ved. Børn kalder sådanne udsagn for 'voksentid' – en anden form for tidsregning vi indfører, når vi har magt til det. Vi anvender altså flere former for tid i dagligdagen.

Thomas Højrup's livsformsanalyse lærte mig senere, at vi i samme nutid kan strukturere vores tid på kvalitativt forskellige måder: fra den selvstændiges 'dagsværk' (der netop er et kvalitativt tidsudtryk, der ikke kan opgøres i minutter) over lønarbejderens skarpe opdeling i arbejdstid og fri-tid til karrierelivsformen, der trives med en mere organisk sammenfiltring af opgaver og aktiviteter i et udviklende flow (1983). Bjarne Kildegårds undervisning i 'Barndommens historie' (jf. Kildegaard 1980) og Bjarne Stoklunds undervisning i 'Dødens kulturhistorie' lærte mig (især gennem Phillip Aries' værker), at livsaldre, livets udstrækning og afslutningen af en individuel tid – en biografisk tid, selvets tid, 'min tid' – kunne forstås, materialiseres og praktiseres meget forskelligt.

Alt dette skete – for mig og min forståelse – i 1980'erne og min studietid. Men som I kan høre, har jeg indtil videre i oplægget anvendt en tidsforståelse bestående af epoker og kulturelle former med hver sin homogene tidsforståelse. I de senere år er der kommet et mere komplekst tidsbegreb til, hvor man i stedet for tid (i ental) arbejder med tidsligheder eller temporaliteter (i flertal), hvilket understreger, at tid ikke er et entydigt kulturelt fænomen.

Som led i mit arbejde med hvad kulturhistorie er og kan være, har jeg hentet inspiration fra begrebshistorikeren Reinhardt Koselleck, Michel Foucault og anden ny historieteori, hvor der er udviklet begreber til at analysere sameksistens af flere tider i hetero-kroni (Foucault 1998/1967) eller af temporale regimer – samtidig usamtidighed (fx Jordheim 2014). Dertil knytter der sig en

performativ forståelse af tid; at tid praktiseres/gøres og ikke blot er en konstant dimension, boks eller kontekst, som praksis udfoldes i (Asdal & Jordheim 2018). Tid bliver noget forskelligt alt afhængigt af, hvordan den praktiseres.

Vi kan tale om flertidighed. Tid og tidslighed er i denne forståelse ikke entydig men heterogen, og fortid, nutid og fremtid er ikke adskilte kategorier. Dertil hører den måde tid praktiseres, etableres og formes sprogligt – i narrative tider. Flere tider i form af sprogets nutid, datid, før nutid, før datid, fremtid kan blandes i samme fremstilling. I daglig tale indgår også udtryk for en absolut tid fx 'altid' og 'aldrig', side om side med måder, hvorpå vi artikulerer 'nu-et', øjeblikket, momentet. Dertil kommer emotionelle og praktiske spor fra vores fortid, i nostalgi og længsel. Eller bekymringer for vores fremtid i form af fx klimaforandringer, der praktiseres i alt fra affaldssortering, hjemmestrikkede karklude til politiske aktioner som 'Fridays for Future', der udgør nye affektive tids-sammenfiltringer eller 'thick presence' som Haraway kalder det (2016). 'Børnebørnenes fremtid' bliver her en materialisering af en tid, vi har omsorg for (jf. Kverndokk 2020).

Alle disse mange tidsligheder praktiseres ofte 'samtidigt'. Hverdagslivet i hjemmet er karakteriseret ved sameksisterende tider, som vi konstant forsøger at synkronisere eller sekvensere. Vi lever simultant i fortid, nutid og fremtid. Som Löfgren i artiklen, *The Black Box of Everyday Life* (2014) formulerer det, er vi altid 'på vej' og hjemmet skubbes frem og tilbage mellem nostalgisk længsel efter fortiden og halvfærdige projekter for en fremtid, der koloniseres af både bekymringer og dagdrømme. Følelser og affekter bevæger sig i tid, forandres, transformeres og kommer bag på os, når en triviell genstand eller tradition fra fortiden pludselig overvælder os med bevægelse (jf. Frykman 2018).

Hverdagslivet rummer således mange og ind i mellem konkurrerende tidsligheder, der må synkroniseres eller tørne sammen. Digitale teknologier og streaming-tjenester muliggør simultan praktisering af arbejde, fritid og familiesamvær - i den samme sofa. Med andre ord flyder forskellige dele af hverdagslivet sammen og sammenpresses i samtidighed eller intensiveres i det sociologen Judith Wajcman har kaldt 'instant time', hvor fremtiden helst skal materialiseres 'her-og-nu'.

Hvordan kan vi nu bruge en sådan hverdagslivs- og tidslighedsforståelse i konkrete analyser? Det har jeg haft anledning til at forsøge mig med, idet forårets corona-nedlukning af det danske samfund

kan siges at udgøre en form for laboratorium, hvor de sædvanlige taget-for-givet-heder af hverdagslivets rytmer og tider pludselig stoppede og dermed blev synlige og objekter for refleksion.

På kandidatholdet i Etnologiske analysestrategier, skulle vi have arbejdet med Nationalmuseets samling af dagbøger fra 1992 (NEU), men museet var lukket. I stedet skrev 24 studerende og jeg selv corona-dagbøger, hvor vi beskrev en bestemt onsdag i slutningen af marts, og vi anvendte så dagbøgerne som analytisk materiale i kurset. Dagbøgerne var skrevet som autoetnografier – mange med refleksioner og vægt på følelser og materialitet – og de og den videre analyse heraf danner sammen med øvrige indsamlede hverdagsbeskrivelser den empiriske ryggrad i den analyse, jeg arbejder på i øjeblikket², og som jeg her vil give lidt smagsprøver på. Tak til mine medforskere fra kandidatuddannelsen!

Som de fleste oplevede, blev vores hverdag og hjem med nedlukningen af samfundet fra 11. marts transformeret fra den ene dag til den anden. I hjemmet skulle ikke blot fritid, måltider, hvile og husarbejde udfoldes, men også skole, uddannelse og arbejdsliv. Ofte gennem for få computerskærme, og en skærm og et bord i fred fra resten af husstanden blev en mangelvare. Mange af os holdt online-møder og -undervisning og fik herigennem overraskende indblik i soveværelser, gæsteværelser, køldre eller andet, der var transformeret til og materialiserede arbejdstid. Mange oplevede at tiden ikke slog til ift. de konkurrerende aktiviteter:

Jeg læste lidt i en bog ("Kroppens natur") - prøvede at nå lidt studie-arbejde, som der ikke er så meget tid til i disse dage, med hjemmearbejde, børnepasning, hjemmestudie, sygdom og livskrise. [Dagbog 14].

Her blandes flere tidsligheder: studie, familieliv, arbejde og livskrise. Man kunne tro at studerende uden børn nemmere kunne arbejde hjemmefra, men frustrationer over at 'tiden flød sammen' er et gennemgående tema i dagbøgerne. Når man ikke kunne praktisere kontrasten mellem ude og hjemme, flød tiden og hverdagsstrukturen sammen til en forskelsløs grød. Flere forsøgte at indføre regler og tidsplaner for at genetablere en normal tidsstrukturering:

For at få bare et lille stænk normalitet ind i hverdagen, har min kæreste og jeg nu besluttet at vi står op klokken 7:30 hver dag. Vi skal i bad og have tøj på, hver dag. Det var primært problematisk i starten, der gad vi ikke.

² Dette arbejde er nu publiceret, se Damsholt 2020.

Dagene begyndte at flyde sammen og det blev meget mærkeligt det hele. Nu er det bedre, vi har en rutine vi forsøger at holde os til og vi har afgrænset arbejde og fritid således at man hverken holder fri hele dagen, eller kommer til at arbejde hele dagen (ikke at det sidste nogensinde ville ske). [Dagbog 23]

Mange vil i udsagnet genkende træk fra lønarbejderlivsformens præference for en tidlig adskillelse af arbejde og fritid, men også karriere-livsformens normale værdsættelse af et flow af opgaver var udfordret:

Onsdag er læsedag. Men det blev en virkelig latterlig en af slagsen. Jeg skal være meget disciplineret for at få dagene til at gå op og give mening for tiden. Ikke mudre arbejde og skole sammen og kun få klatarbejdet og klatlæst. [Dagbog 7].

At tiden flyder sammen i forskelsløshed og kontrasterne fordamper er et gennemgående tema på tværs af livsformer. Nogle forsøgte sig med at materialisere dagens forskellige tider ved skift af tøj – for de fleste blev lockdown-perioden dog tilbragt i joggingtøj, comfi-tøj eller nattøj, der ellers er en måde at materialisere fritid og hjemmetid.

Ud over virussens og smittetalenes tidslighed satte en anden kropslig tidslighed sig efterhånden igennem for mange: fraværet af motion, cykelture og lidt for meget hyggemad og trøsterødvin satte sig på sidebenene og 'corona-mave' eller 'corona-deller', blev et nyt begreb i forsommeren, da man begyndte at møde hinanden fysisk igen. Med forsvarlig afstand, selvfølgelig. Hår og skæg voksede også ufortrødent under nedlukningen, og kroppens tid viste sig også i form af kedelige grå udvoksninger og ukontrolleret pandehår.

At bryde de vante rutiner og tilbringe mere tid i sengen er en anden strategi, der udfoldes i dagbøgerne. En tæller gulvbrædderne i kedsomhed, mens andre nyder tosomheden:

Det er en sær tid, vi befinder os i. I morges var endnu en morgen, hvor P og jeg vågnede med solen bragende ind ad vinduet og en underlig, dog genkendelig, forbudt fælles følelse af kæmpestor optur over denne her semi-karantæne. Forstå mig ret: vi har VIRKELIG fattet, hvor ødelæggende krisen er for verdensøkonomien og for alle de familier, som enten mister indkomst eller forstanden eller begge dele. [dagbog 24]

Vi ser her, hvordan dagbogsskriveren er splittet mellem forskellige moods: den forbudte og kæmpestore optur på den ene side og forsøget på at komme i sync med den offentlige stemning af mismod og frygt på den anden. Affektforskeren Sara Ahmed har karakteriseret forsøg på at komme i sync med den offentlige stemning, man forventes at dele, som mood-work. Dette affektive arbejde gennemsyrrer mange dagbøger, men det fremgår også at nedlukningen kunne give anledning til eksperimenter med nye måder at leve på: En hverdag med bedre tid.

Det var ikke kun den offentlige stemning eller tidsånden, man kunne komme ud af sync med, men også sin egen alder. En ung journalist beskrev således, hvordan hun efter 8 uger i isolation med sine forældre følte at hun levede en 55-årigs liv: hun var begyndt at spise og tale som sine forældre og have de samme rutiner og suk som dem. Men hun oplevede også, at tiden opførte sig anderledes end den plejede:

Men tiden er sær, for den farer af sted, skønt jeg selv er standset i den. Det er mig en gåde hvor april blev af. Min yndlingsmåned med alle dens forkølelser, forelskelser og fortovscafeer var med et blink og et pressemøde reduceret til et virkelig fladt og forsømt forår (Hattens 2020).

Ikke bare i nuet blev tiden elastisk og udstrakt mellem stilstand og fart som et blink med øjnene. 'Det forsømte forår' blev en fast trope i maj måneders debatter. En indskrevet forventning om hvad årstiden burde indebære, og især blev usikkerheden om de nye studenters køreture begrædt. Hvordan skulle de blive voksne, hvis de ikke gennemgik dette overgangsritual? Andre af livets højtider som runde fødselsdage, konfirmationer, barnedåb og bryllupper blev udsat. I min egen familie fejrede vi mine forældres diamantbryllup i april over zoom, fordi vi ikke ville risikere at smitte dem.

Tiden under nedlukningen blev betragtet som en undtagelsestilstand, en tid uden for normaliteten. Og corona er blevet betegnelsen ikke blot for en pandemisk sygdom, men for den særlige epoke vi stadig er i. 'Under corona' gjorde vi sådan og sådan. Men ved at gøre corona til navn på en periode modificeres tilstanden også til at være noget, der holder op igen. 'Det bliver godt igen'- som der stod på store plakater, som Frederiksberg kommune opsatte i maj. Hvornår dette 'igen' indfinder sig er stadig uvist.

Ideen om corona som en undtagelsestilstand gjorde også 'nuet' til en afvigelse fra det normale liv, som vi egentlig skulle have levet (som også i citatet ovenfor – det ikke-forsømte forår). Dermed blev den nære fortid – tiden lige før pandemien – transformeret til en tabt guldalder, hvor man kunne rejse til udlandet, gå til koncerter og kramme sine kære. Fortiden er (Lowenthal 1985) blevet karakteriseret som et fremmed land. Men corona har vendt om på forholdet mellem fortid og fremtid, så det nu er fremtiden, selv den nære fremtid, der synes fremmed og utilgængelig. I nogle af dagbøgerne fremskrives en fremtid som et dystopia af afsondrede kroppe i selvisoleringsfængsler, mens andre håber på et utopia af mere omsorg og værdsættelse af fysisk samvær.

Den nære fortid fremstod og fremstår nu for mange nostalgisk og fyldt med dengang trivielle handlinger, som vi først nu forstår vi har mistet. I en oplistning i *Politiken* af de 100 ting, man ser mest frem til at kunne igen, optræder trivielle ting som de øverste 10: at give et håndtryk, at røre dørhåndtag, igen at sætte klistermærke på computerens web-cam, at dele en skål chips ved en reception, at ens hænder ikke lugter af håndsprit osv. Hvad der nyligt var trivielle hverdagsrutiner, er nu blevet objekter for både nostalgi og fremtidsdrømme.

Når vi nu længes mod en bedre fremtid, så ligner den altså påfaldende den trivielle hverdag præ-corona; anno 2019. På den måde er såvel fortid som fremtid tydeligt til stede i nutiden – om end med nye værdisætninger. Fortid, nutid og fremtid er blevet sammenfiltret i nye former for bekymringer og længsler. Vi plejer med Foucault at tale om kulturhistorie og 'the history of the present' som en måde at destabilisere samtiden og det, vi tager for givet, med henblik på at åbne nutiden og fremtiden for forandring (jf. Rose 2007). Corona-restriktioner og nedlukningen har også destabiliseret og dermed tydeliggjort en masse ting, vi ellers tog for givet. Fra hverdagsrytmer over trivielle handlinger til den nære fremtid. Men selvom nye hverdagsrutiner fra håndsprit til mundbind gradvist normaliseres, så synes corona snarere at bekræfte og stabilisere det hverdagsliv vi havde – og som de fleste blot håber at vende tilbage til hurtigst muligt.

For os som etnologer kan corona give indblik i, at hverdagslivets tidsligheder er mangfoldige, foranderlige og uforudsigelige. Hvorvidt de nuværende transformationer vil holde sig i længden, og om vi får vores gamle hverdagsliv og dets tidsligheder tilbage igen, er for tidligt at sige. Det må tiden vise.

Litteraturliste:

- Ahmed, Sara (2014): Not in the Mood. *New Formations: A Journal of Culture, Theory, Politics*, 82.
- Asdal, Kristin & Jordheim, Helge: Texts on the move: Textuality and historicity revisited. *History and Theory* 57, nr. 1.
- Damsholt, Tine 2020: Times of Corona. Investigating the Temporalities of Everyday Life during Lockdown. *Ethnologia Europaea Journal of European Ethnology* 50 (2).
- Foucault, M. (1998/1967): Different spaces. *Aesthetics, Method, and Epistemology: Essential Works of Foucault, J.D. Faubion (red.)* [2. udgave]. Penguin
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979). *Den kultiverade människan*. Lund: Liber läromedel.
- Frykman, Jonas (2018): Känsliga sammanhang. Tingen vid arvskiften. *Mitt och ditt. Etnologiske perspektiv på ägandets kulturella betydelse*. Karin Salomonsson (red.), *Lund Studies in arts and cultural sciences* 17.
- Haraway, Donna: *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chtulucene*. Duke University Press 2016
- Hattens, Laura (2020): Kongedømmet Corona. *Weekendavisen* nr. 21, 2020.
- Højrup, Thomas (1983): *Det glemte folk: Livsformer og centraldirigering*. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jordheim, Helge (2014): Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization. *History and Theory* 53 (December): 498–518.
- Kildegaard, Bjarne 1980: Hvis Columbus opdagede Amerika – hvem opdagede så barndommen? 5 billeder af barndommens historie i Danmark. *Kontext. Socialistisk Magasin* 41/1980.
- Kverndokk, Kyrre: Talking about your generation. “Our Children” as a Trope in Climate Change Discourse. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 50 (1)
- Lowenthal, David (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.
- Löfgren, Orvar (2014): The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis* 13: 77–98.
- Rose, Nicolas (2007): *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton University Press.

ETNOLOGI SOM STUDIET AF PRAKSIS

Enhed, flerhed, helhed – og forandring

Af:
Niels Jul Nielsen
Etnologi

ABSTRACT: At etnologi beskæftiger sig med menneskelig praksis, kan de fleste blive enige om. Men hvad indebærer dette udgangspunkt egentlig? I oplægget reflekteres der på baggrund af konkrete nutidige og historiske eksempler over de trinvise ræsonnementer, der følger af at anskue praksisser som på en gang differentierede og sammenhængende; de både adskiller sig fra hinanden og er indbyrdes forbundne.

NØGLEORD: praksis, subjektivitet, helhed, transformation

Indledning

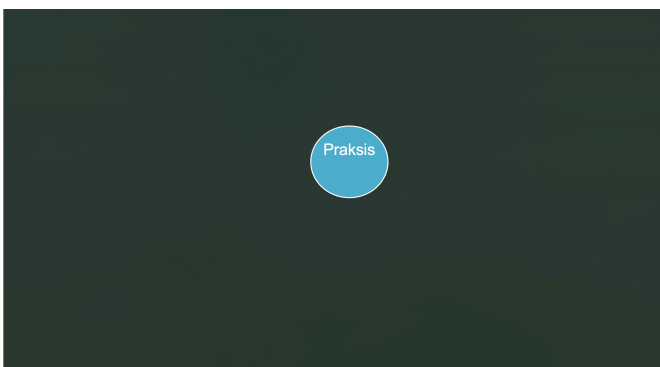
Lad mig indlede med en beskrivelse fremkommet i forbindelse med en nutidig feltarbejdsoptegnelse. Meddelelsen er forstander på en produktionsskole, der skal hjælpe nutidens vanskeligt stillede unge videre. I beskrivelsen karakteriserer han situationen omkring 1980 for forældrene til disse unge; og det er en næsten etnologisk karakteristik han laver af en bestemt social praksis, nemlig almindelige lønarbejdere for 30-40 år siden.

Forældrene de klarede sig fuldstændig fantastisk godt ufaglært. Der var møbelindustrien og mange virksomheder rundt omkring, ik. De her unge de har jo fået at vide 'far og mor klarede sig godt, I behøver ikke nogen uddannelse'. Moren og faren stoppede efter 7, 8 eller 9 klasse, og de var dårlige til at læse, dårlige til at skrive, men de var flinke og de mødte til tiden. Og de havde et job og de tjente penge, de havde råd til hus og hjem, bil og hund, og hvad der ellers hører med af succeskriterier. Og de klarede sig godt, de var medlem af idrætsforeningen, de var ansvarlige samfundsborgere og sådan noget, ik. Nu er de [altså deres børn, de unge] uden støtte. Det er rigtig skræmmende.

Med beskrivelsen her har vi en nutidig meddelers karakteristik af en social praksis engang i 1980'erne. Social – eller kulturel – praksis forstås i mit oplæg som et bestemt livsmønster, der er præget af varighed og af en indre sammenhæng mellem sine enkelte dele; hvor organiseringen af tilværelsen former sig i en bestemt måde at prioritere familie, bolig, arbejde, fritid, osv., fordi den rettes mod en bestemt opfattelse af, hvad der udgør 'det gode liv'. Karakteristikken fra forstanderen rammer på kornet, hvordan det typiske livsmønster var for en almindelig lønarbejder, der kunne basere en hel tilværelse fra vugge til grav på at passe et sikkert krævende, men også overkommeligt og meget velafgrænset arbejde. Og nyde en status som anerkendt samfundsborger, også i lokalsamfundet, og som familiefar eller -mor.

1. trin: social praksis i ental

Lad mig illustrere en social praksis, som eksempelvis den nævnte, med følgende simple figur.

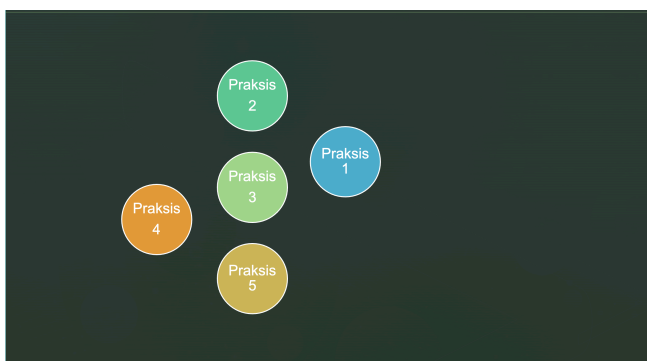
At forstå et livsmønster og det, der betinger det – som etnolog Bjarne Stoklund¹ har formuleret det: 'levevisen' og 'levestandarderne' – har været en kerne i den etnologiske praksis gennem hele den periode,

¹ Stoklund, Bjarne 1979: "Europæisk etnologi". I: Københavns Universitet 1479-1979, bind XI, side 87-120.

som vi fejrer i dag; ligesom det var det i de forskningstraditioner, som etnologien er rundet af. Det er en kerne som jeg brænder for, og som jeg gennem de seneste år har dyrket gennem et omfattende feltarbejde ikke alene blandt arbejdere, men blandt en række sociale grupper i et studie af livsformer i dagens Danmark i en globaliseret verden². Det har jeg gjort sammen med Thomas Højrup, der jo om nogen har dyrket denne gren af etnologien. Sammen med kolleger og studerende har vi arbejdet på at videreudvikle dette blik for praksis i den særlige udgave, som kendes under betegnelsen stats- og livsformsteori. I denne tænkning står de indbyrdes relationer mellem praksisser og den helhed, de eventuelt udgør, centralt. Hermed henledes opmærksomheden på, at den enkelte praksis ikke står alene.

2. trin: praksisser i flertal

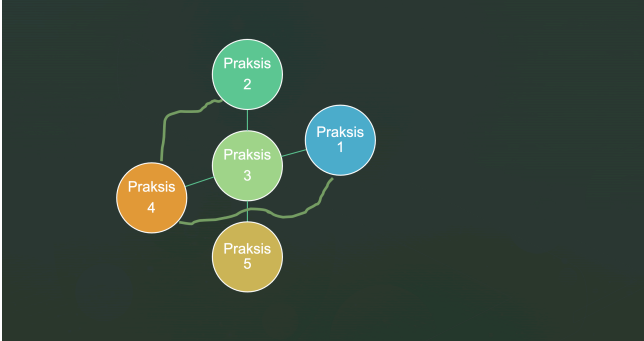
En lønarbejderpraksis, som den skitserede, findes side om side med andre praksisser, som baserer deres livsførelse på andre vilkår og efter andre målsætninger. I flæng kan nævnes virksomhedsejere, små selvstændige og offentligt ansatte af højst forskellig art – fra Sosu-assistenten til departementschefer; ligesom man skal indskyde, at lønarbejdere jo ikke – hverken nu eller før – var en kulturel homogen størrelse.

3. trin: sameksistens af praksisser

² Dette arbejde er foregået i tilknytning til forskningsprojektet 'Neoculturation of Life-modes during the Current Transformation of State System and the World Economy – the Challenges, Variations and Changes in Cultural Lifemodes', ledet af Thomas Højrup, finansieret af Velux-fonden, 2013-20, lifemodes.ku.dk.

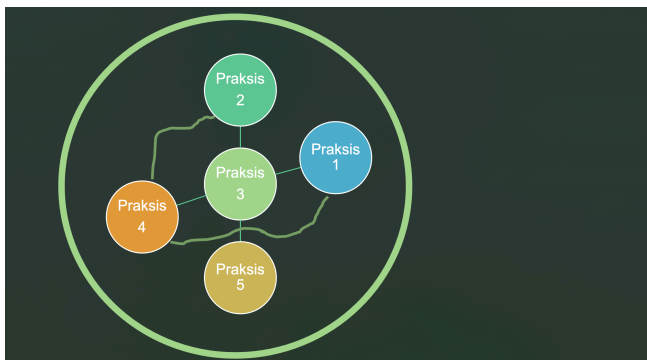
Lige så interessant det er at arbejde med disse forskelligheder og de meget forskellige måder at organisere liv og prioritere gennem hele tilværelsen, er det at undersøge, hvordan praksisser også står i relation til hinanden – er forbundne.

Praksisserne udgør i den forstand hinandens vilkår; i nogle tilfælde endda ret entydigt. Det gælder fx lønarbejdere og kapitalistiske virksomhedsforvaltere i de meget forskellige versioner de kan optræde. Uden den ene findes den anden ikke. Fx baserede lønarbejderne, i den ovenstående beskrivelse, deres tilværelse på beskæftigelse hos møbelfabrikkerne i lokalområdet, hvor de solgte deres arbejde, ligesom arbejdsgivernes praksis var betinget af denne tilstedeværelse af villige hænder for at produktionsapparatet kunne sættes i sving (et udbud af arbejdskraft, der i øvrigt var betinget af at unge mennesker i det pågældende område ikke så noget fremtidigt livsgrundlag i forældrenes husmandsbrug). I en langt tidligere periode kunne det samme siges om relationen fæstebonde og herremand. De udgjorde hinandens eksistensvilkår. Gennem fæsteforholdet sikredes bonden brugsretten til den gård, der udgjorde familiens livsgrundlag, og samtidig blev herremandens praksis muliggjort af at fæstebonden skulle yde landgilde, hoveri og andre fæsteafgifter. Var den ene praksis der ikke, var den anden det heller ikke.

4. trin: praksisser som konstituerende en helhed

Således er de forskellige sociale praksisser forbundet på kryds og tværs; og det rejser så den næste undren. Hvorfor netop disse? Hvad er det for en helhed, der rummer netop disse former for liv? De er jo ikke givne. Herremanden, fæstebonden, laugshåndværkeren og andre former for social praksis forsvandt ud af kulturhistorien, indtil videre i et par århundreder; deres eksistensbetingelser – livsvilkårene – faldt bort. Og blev erstattet med andre praksisser, eller omdannet markant i en ny tid.

I kriser manifesteres helheden; nogle eksempler

For at illustrere vigtigheden af i en etnologisk analyse at kunne inddrage den helhed, der på et givent tidspunkt betinger netop bestemte praksissers sameksistens, vil jeg springe frem til en case fra i dag – nærmere betegnet til hvordan denne pointe bliver illustreret i forbindelse med den pandemi, der ramte verden i 2020.

I Danmark manifesteres pludselig 11/3 2020 en helhed, der ikke tænkes meget over i det daglige: en praksis eller subjektivitet af en anden orden, som vi ofte omtaler som 'staten'. Statsminister Mette

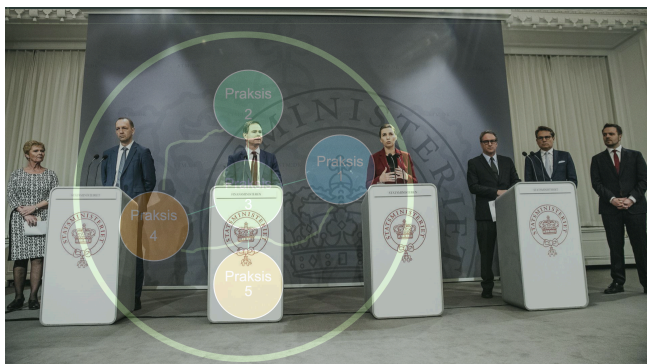

Frederiksen taler til danskerne flankeret af centrale myndighedspersoner. Hermed tydeliggøres det, at samfundets forskellige sameksisterende praksisser må underlægge sig en *vilje*, der så – under alle mulige indre brydninger – manifesteres i denne situation.

Denne helhed er ikke tydelig i det daglige – og slet ikke i den individualistiske selvforståelse som præger vores samfundskultur – men den manifesterer sig særlig tydeligt i krigs- og krisesituationer.

Som kulturhistorisk orienteret etnolog genkaldes i sådan en situation straks historiske paralleller – fx Kanslergadeforliget i 1933, indgået på baggrund af den nærmest livstruende krisetilstand, som samfundet befandt sig i. Et lignende eksempel er Den overordentlige Kommission fra 1914 – det embedsmandsstyre, der blev nedsat til at forvalte krigsøkonomien under og efter 1. verdenskrig. I begge tilfælde måtte samfundets forskellige interessegrupper – storkapital, landbrug, husmænd, arbejdere – lægge deres partikulære, og ofte stærkt modsatrettede, interesser til side til fordel for et højere mål.

15/3 2020 ses igen noget tilsvarende i forbindelse coronakrise-håndteringen.

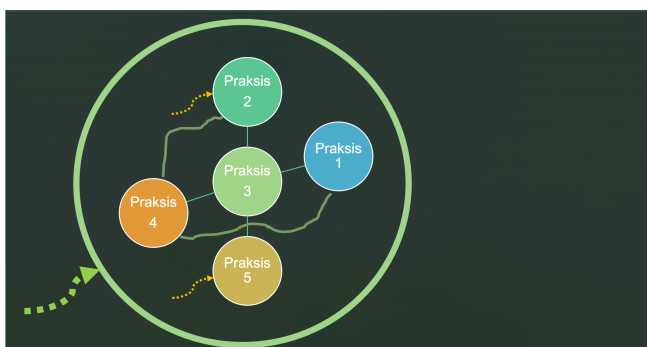

Mette Frederiksen toner atter frem i stuerne, denne gang med arbejdsmarkedets parter ved sin side. En ny trepartsaftale er kommet i hus. De ellers konfliktende interessegrupper har endnu engang underordnet sig det – som det i situationen og under Mette Frederiksens lederskab – lykkes at få alle med på, er det 'fælles

bedste'. Få dage efter følger andre grupper med – fx de små selvstændige virksomhedsejere og dele af turistbranchen – og får lavet aftaler, fordi de lykkes med at argumentere for at netop de – også – er uundværlige i samfundshusholdningen.

Eksemplet illustrerer en afgørende nøgle til at forstå spørgsmålet om, hvorfor netop bestemte sociale praksisser har plads – eksistensbetingelser eller levevilkår – i en bestemt helhed. Det kræver, at de er anerkendt som praksisser; og dermed er sikret betingelserne for at fortsætte som sådan. Denne anerkendelse kræver et subjekt af en anden orden, et statssubjekt, der skal bruge visse bestemte praksisser til sin egen overlevelse; men ikke nødvendigvis alle, hvilket så kommer for en dag, når det hele strammer til.

Med andre ord er det misvisende, når man fx i ugerne efter corona-nedlukningen i en overskrift i avisen Information kan læse at NATIONALSTATEN ER TILBAGE (26/3 2020). Nej, den vender ikke tilbage; den har været der hele tiden, men den manifesterer sig tydeligere i krisesituationen. Og den manifesterer sig – og her bliver den etnologiske faglighed igen central – på en altid specifik måde; nemlig på baggrund af hele sit dybe krogede og kringlede rodnet i kulturhistorien. Mette Fre-

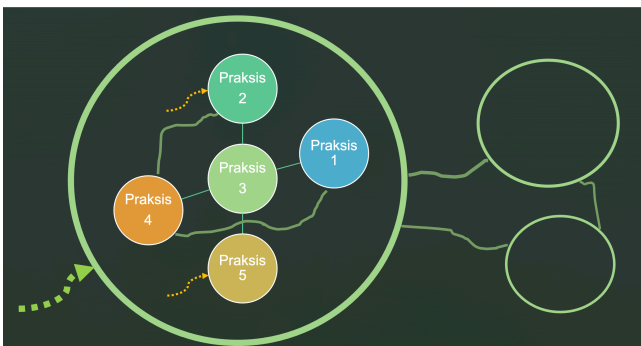
deriksen kan trække på nogle *bestemte* kulturhistoriske erfaringer (som hun naturligvis twister til sit nutidige formål); og hun taler om en *særlig* 'dansk' måde at løse konflikter på osv., baseret på den 100-årige tradition for at samarbejde hen over midten.

Sådan behøvede det slet ikke at være. Man kan jo sammenligne med USA. Det er karakteristisk at en amerikansk præsident – hvad enten det er Trump eller en præsident, der vil håndtere krisen anderledes – slet ikke på samme måde kan trække på korporationer a la arbejdsmarkedets parter og toneangivende brancheorganisationer; organisationer, der har legitimitet langt ud i samfundets kroge, og får folk til at føle, at de er hørt

og set og taget alvorligt. I USA mister nogle faktisk deres eksistensgrundlag med coronarestriktionerne – og så er det, at det kan ende med, at de modsætter sig dem, eventuelt ved at gribe til våben, som man så hen over foråret 2020. Og det har noget med kulturhistoriske erfaringer og et kulturhistorisk rodnet at gøre. I USA findes der ikke dybt og bredt forankrede livsformsbaserede korporationer, som dem vi kender, og derfor er muligheden ringe for at mobilisere et samarbejde hen over midten, som det Mette Frederiksen kan trække på.

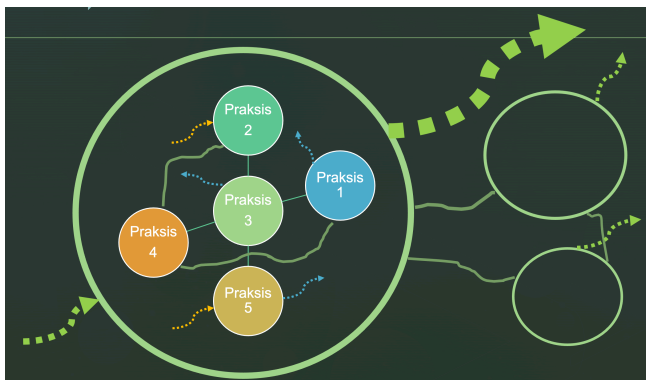
5. trin: helheder i flertal

Når dette er sagt, er det imidlertid centralt at understrege, at det i den danske sammenhæng slet ikke er givet, at det var Mette Frederiksen m.fl., som trådte frem som 'staten'. Det kunne jo have været EU-kommissionen. Det kunne have været kommissionsformand Ursula von der Leyen, der tonede frem som den store rorgænger. At dette ikke var tilfældet, viser en del om, hvad EU er – og ikke er. *Hvem* det er, der formår at manifestere sig som den politiske vilje på et givent tidspunkt og træder frem som statssubjekt, er langt fra en given ting, men er et anliggende, der er i konstant proces og har at gøre med suverænitetsskampe i statssystemet. Helhederne indgår også i relationer udadtil. Det centrale i mine øjne er denne relation mellem dele og helheder, og to niveauer af subjektivitet.

6. trin: transformation

Men hvordan -takles så *forandring*? Normalt er opfattelsen, at dette at tænke i dele og helheder gør det vanskeligt at håndtere kulturhistorisk forandring. Efterlades man ikke blot med et stillestående 'system', der rummer hverken dynamik eller forandringspotentiale?

Jeg synes egentlig ikke, det er særlig vanskeligt at integrere også forandring i denne tænkning. Når man udforsker hvilke konkrete betingelser, der skal til for at bestemte forskellige praksisser kan eksistere og sameksistere, så handler det om at have øje for at disse betingelser også forandres. Fx at det nu kræver en ganske lang uddannelse at blive 'arbejder'; at man ikke kan sige nej til fleksibilitetsdagsordenen m.m. Og at dette har store implikationer for familieliv, børneopdragelse, muligheden for at være frivillig fodboldtræner, være aktiv i lokalsamfundet og diverse andre forhold, der har betydning for de liv, der kan leves.

Lige som i tidligere historiske overgangsperioder er der voldsomt skred i nutidens sociale praksisser. Indledningscitateret – der jo stammer fra en nutidig optegnelse – arbejder i sin karakteristisk af 1980er-perioden med en implicit modsætning til forholdene i dag: Alt det, der var nok for de unges forældre – passe et rimeligt overskueligt og stabilt arbejde – bringer dem ingen steder i dag. De skal kunne omstille sig konstant, underordne sig livslang læring, være forandringsparate og agile.

Helt kort fortalt, og jo velkendt for alle, så har verden udviklet sig på en måde – med åbne grænser, globalisering osv. – så de former for virke, livsførelse, vi skal overleve på i Danmark i dag, kræver kreativitet og nytænkning; og konstant forandringsparathed. Den 'gamle' form for arbejde foregår andre steder i verden, som vi ikke kan konkurrere med. Men ikke som en eller anden anonym rammebetingelse, der kommer udefra. Men fordi sociale praksisser i disse egne af verden i samklang med de stater, der sætter vilkår for dem, opererer på måder – producerer billigere fx – der udfordrer og stiller nye krav til vores sociale praksisser; eksempelvis har tidligere socialistiske planøkonomier skabt plads for kapitalister og lønarbejdere, som sætter nye vilkår for vores hjemlige virksomhedsejere og ansatte.

Konkluderende

Således kan man passende spidsformulere titlen på mit indlæg i dag og den forskningsagenda, den indikerer, til SAMEKSISTENS AF PRAKSISSE I FORANDERLIGE HELHEDER – og dette,

hvad enten det gælder fortidige eller nutidige samfund. Heraf følger også pointen, at man ikke skal arbejde med eksempelvis nutidens sociale forandringer som passiv underordnet sig 'under globaliseringen'. Drengene og pigerne i citatet har ganske vist svært ved at leve op til det, men mange andre lønarbejdere – for nu at fastholde dem som gennemgående eksempel – forsøger (i samdrægtighed med deres organiserede interesser i korporationerne) også at præge udviklingen. De går ind på fleksibilitetsdagsordenen i håb om, at det kan fastholde arbejdspladser, og de bestræber sig på at udvikle en særlig 'dansk' lønarbejderkultur, hvor man er mere fleksibel end tidligere, tager medansvar for produktionen osv. Dermed ændrer de også vilkårene for de praksisser, de hænger uløseligt sammen med – ejerledere, investorer og specialister – som, på deres side, får argumenter for at fastholde produktion i Danmark fordi, der her er andre fordele, der kan opveje den højere løn; hvilket igen gør globaliseringen til alt andet end en entydig proces. For sådanne 'danske' løsninger sætter jo nye vilkår for liv – fx ejere og medarbejdere – ude i verden.

På den måde er helt almindelig hverdagspraksis – og folks bestræbelser på at fastholde betingelserne for de liv de foretrækker – tæt forbundet med bevægelser på statsligt niveau, nationalt som internationalt. Og alt dette er i forandring hele tiden, men altid på distinkte og historisk specifikke måder. Og det er et ekstremt spændende og vigtigt forskningsfelt for etnologien.

For kort at opsummere, hvad jeg her har slået til lyd for som et forskningsmæssigt fokus i også fremtidens etnologi:

- praksis...
- ...i relation til andre praksisser
- ...i indbyrdes brydningsfuld sameksistens...
- ...i helheder...
- ...der hele tiden selv er under forandring under indtryk af indre og ydre brydninger

Tak for ordet!

ERINDRINGSKULTUR: SAMMENFILTRINGER AF FORTID, NUTID OG FREMTID

Eksempelstudier af kolonihistorisk erindringspolitik

Af:
Anne Folke Henningsen
Etnologi

ABSTRACT: En af etnologiens store styrker er traditionen for at lade historiske og nutidige perspektiver indgå som analytiske ressourcer i samme undersøgelse. Studier af erindringskultur kan ses som en særlig variant af dette, hvor fokus er på, hvorledes måder at præsentere fortiden på indgår i forhandlinger om nutidige relationer og ofte også etablerer forskellige forestillinger om mulige fremtider. I bidraget reflekteres over forskellige erindringsstrategier med særligt fokus på flygtighed og permanens, og mulige implikationer af dem diskuteres.

NØGLEORD: Erindringspolitik, aktivisme, erindringspraksisser, kolonihistorie

Fortid til forhandling

I juni 2020 rev en gruppe aktivister en statue af Edward Colston ned og smed den i havnen i den britiske by Bristol. Colston var involveret i handlen med slaver i 1600-tallet, og aktionen skete i forlængelse af en række større demonstrationer mod racisme i Europa og USA. I det hele taget har der i de sidste par år været en stigning i kritikken af eksisterende mindesmærker, monumenter og

statuer og en deraf følgende mere aktiv stillingtagen i den bredere befolkning til samfundets erindringspraksisser og -strategier¹.

Væltede statuer kommer ikke til at være omdrejningspunktet for mit bidrag, men en sådan dramatisk type af kamp om repræsentation af fortid peger alligevel på pointer og greb som vil være centrale. For det første fordi den eksemplificerer, hvordan fortidens spor og vurderingerne af dem og de historier de kan formidle hele tiden latent eller aktualiseret er til forhandling i givne samfund (Henningsen 2017; Smith 2006; Macdonald 2013). Denne kamp eller forhandling om betydningstilskrivelse af fortidige hændelser og fænomener medfører en konstant uafgjorthed, som også redaktørerne af temanummeret af tidsskriftet Slagmark om Koloniale aftryk anfører:

”I historien sætter man aldrig punktum. Man skriver altid videre: Man skriver om, genfortolker og analyserer historiens frembringelser i nye perspektiver. Man følger sporene op til vores samfund i dag. Fortiden er altid indlejret i vores nutid, og det koloniale engagement i fjerne egne har både været med til at forme det Danmark, vi lever i i dag[...]” (Andersen & Smed 2017: 9).

For det andet peger hændelserne i Bristol på, hvordan aktivister fra diverse befolkningsgrupper, meningsfæller eller interesseorganisationer – ofte i ustabile, foranderlige eller flertydige relationer til autoriserende og eventuelt bevilgende myndigheder – er involverede i disse forhandlinger, som kan være mere eller mindre voldsomme. Og for det tredje sætter det konkrete eksempel scenen for et lidt mere tematisk sammenfald, idet jeg i dette bidrag mestendels vil beskæftige mig med konfliktfyldte, omstridte og ubekvemme kolonifortider (se Otto 2009 for et etnologisk studie af håndtering af andre ubekvemme fortider) samt måder hvorpå aktivistiske grupper, kunstnere og politikere gennem nye versioner af fortidshåndtering ønsker at etablere nye samtids- og fremtidsfigureringer. En central pointe er altså, at eksemplerne i dette bidrag omhandler problematiserede og omstridte fortider, som forskellige grupperinger kæmper om betydningen af som en del af en politisk kamp, samt at eksemplerne oftest tager udgangspunkt i de mest

¹ Efter en gruppe anonyme billedkunstnere offentliggjorde en video, hvor en gipsbuste af Frederik V blev kastet i Københavns Havn, blussede den offentlige diskussion om Danmarks kolonifortid op igen med stærke holdninger til og delte meninger om erindringspolitiske strategier knyttet til Danmarks rolle i slaveri og kolonialisme. Aktionen fandt sted i november 2020, altså efter foredraget, denne artikel bygger på, blev afholdt.

kolonikritiske positioner i disse kampe, fordi forandrings- og fremtidsaspekterne træder tydeligst frem hos dem, der vil ændre status quo.

Kolonifortider synliggøres

I Danmark har kolonihistorien længe været et anliggende for forskere og mindre interesseorganisationer, men i 2017, som markerede 100-året for overdragelsen af det tidligere benævnte Dansk Vestindien til USA, etableredes en større bevidsthed og viden om denne del af Danmarks historie i den bredere befolkning blandt andet gennem diverse arrangementer og udstillinger, der tematiserede netop Danmarks involvering i de europæiske koloniale projekter. Også politikere blandede sig i markeringen af overdragelsen ved på forskellig vis og med varierende kraft at distancere sig fra kolonifortiden, der ofte i denne sammenhæng betegnedes som 'et mørkt kapitel' i Danmarkshistorien. Et par år forinden havde den danske regering afvist en invitation fra det grønlandske selvstyre til at deltage i en Forsoningskommission, som skulle medvirke til at forbedre relationen mellem Danmark og Grønland ved i fællesskab at bearbejde kolonifortiden. Det grønlandske selvstyre valgte at gennemføre kommissionsarbejdet uden Danmark, og et vigtigt fokuspunkt i denne proces blev antagelsen om fortidens indflydelse på både nutid og fremtid. Således definerede kommissionen forsoning på følgende måde:

Forsoning er en proces, hvorigennem det grønlandske samfund bevæger sig væk fra et tankesæt, der er en følge af kolonihistorien, ved at skabe forståelse for nutidens sociologiske problemstillinger. Forsoningsprocessen skal skabe plads til en fælles fremtid for den grønlandske befolkning – på tværs af geografi, generationer, grupper og enkeltpersoner.”²

Denne antagelse om figurationer af nye mulige fremtider gennem bearbejdning af oversete eller negligerede fortider vil jeg vende tilbage til senere, men først vil jeg præsentere endnu et eksempel på forstærket interesse for de europæiske kolonihistorier og deres virkninger i samtid og fremtid.

² <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Formandens-departement/Forsoningskommission/Kommissorium/Hvad-er-Forsoning-i-Groenland>.

Den såkaldte 'Herero-sten' på Columbiadamm-kirkegården i den berlinske bydel Neukölln. Stenen er rejst til ære for tyske soldater, der døde i de brutale kolonikrige i det nuværende Namibia i årene 1904-1907. Efter pres fra interesseorganisationer besluttede Neuköllns lokale myndigheder i 2009 at sætte et supplerende – eller måske endda korrigerende – mindesmærke ”Til minde om ofrene for det tyske koloniherrredømme i Namibia”. Det bærer desuden Wilhelm von Humboldts diktum ”Kun den, der kender fortiden, har en fremtid”. Foto: Anne Folke Henningsen

Også i Tyskland har bevidstheden om landets kolonifortid i den bredere befolkning længe været ganske lille, og det er ofte fremhævet, at den nazistiske fortid overskygger andre ubekvemme fortider i det erindringspolitiske arbejde (Deutsches Historisches Museum 2016: 10). Der har dog i Tyskland i højere grad end i Danmark og i stigende grad i de sidste årtier været et pres fra interesseorganisationer for at få kolonifortiden mere i centrum i det fortsatte arbejde med at skabe gode fremtider for alle borgere. En af de større og mere etablerede aktører i dette er Berliner Entwicklungspolitische Ratschlag (BER), som i 2016 udgav et dossier om koloniale spor i Berlin

med særligt fokus på gadenavne. I beskrivelsen af udgivelsen positionerer organisationen sig ved at fastslå at *“Entwicklungspolitik in Berlin bedeutet auch, sich kritisch mit der Kolonialgeschichte und ihren Kontinuitäten auseinanderzusetzen”*³– altså at byudviklingspolitik i Berlin (og dermed byens fremtid) også handler om at tage et kritisk opgør med kolonihistorien og dens fortsatte virkninger. Presset fra de forskelligartede NGOer udmundede i en beslutning i det berlinske Senat i 2019 om at støtte udarbejdelsen af et postkolonialt erindringspolitisk koncept for byen – et arbejde der blev sat i gang i 2020 med projektet Dekoloniale! Memory Culture in the City. Projektet er stadig i sin vorden, men det står klart, at både samlinger, udstillinger, diverse interventioner i byrummet samt debatter og tilbagevendende festivaler indgår i visionen om et dekolonialiseret Berlin (www.dekoloniale.de). Både fokuseringen på den fortsatte involvering og aktivering af befolkningen i arrangementer og festivaler *“to move post-colonial memory culture to the public space”* (www.dekoloniale.de), vekselvirkningen mellem civilsamfundsligt pres og myndighedsautorisering samt den også tidligere påpegede antagelse om sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid er interessant i denne sammenhæng, og jeg vil senere vende tilbage til netop disse forhold.

Gröbenufer neden for Oberbaumbrücke i Kreuzberg omdøbtes i 2009/2010 til May-Ayim-Ufer for at hædre den afrotyske aktivist May Ayim. På stedet afholdtes i nogle år festivalen May-Ayim-Tag, der ofte fremhæves som et eksempel på, hvorledes praktiseret erindringspolitik kan fremme civilsamfundsligt engagement i både samtid og forestillet fremtid. Foto: Anne Folke Henningsen

³ <https://eineweltstadt.berlin/publikationen/stadtneulesen/>

Et tredje eksempel på kolonifortidernes nylige synliggørelse er opførelsen i 2018 af statuen *I am Queen Mary* foran Vestindisk Pakhus på Toldboden i København. Den 'Queen Mary' som statuen skal hædre er den historiske figur Mary Thomas, der var en vigtig lederskikkelse i det såkaldte Fireburn-oprør i det daværende Dansk Vestindien i 1878. Statuen står på en høj sokkel og forestiller en kvindefigur siddende på en stor kurveflettet tronstol med en fakkel i den ene hånd og en machete i den anden. Med sin ophøjethed på sokkel og fokus på en vigtig enkeltperson på trone og med betydende attributter i hænderne mimer den i udtrykket mere traditionelle statuer af store, historiske personligheder. Men der er en del områder, hvorpå den skiller sig ud fra den velkendte statueskabelon, og derfor er ordet approprierende måske mere dækkende for statuens formsprog end mimetisk. Dels er den afbildede person en sort kvinde og dels er den konkrete figur lavet efter en proces, hvor de to kunstnere bag – Jeanette Ehlers og La Vaughn Belle – har ladet deres egne kroppe 3D-scannede for tilsammen i en amalgamation at danne udgangspunkt for figureringen af deres version af Queen Mary. Denne fælles krop danner i kunstnerens vision med statuen forbindelser mellem fortid, nutid og fremtid. Under overskriften *"Embodying a Hero: Connecting to the Past, Present and Future"* skriver de: *"I Am Queen Mary" speaks to many resistance movements and traditions. [...] By speaking her humanity into existence she stakes her claim on the site and reshapes the narrative for future generations.*" (www.iamqueenmary.com). Med de metaforisk sammensmeltede kvindekroppe fra nutiden, som materialiseres i statuen af en fortidig kvindefigur, ønsker kunstnerne således at danne udgangspunkt for nye mulige fremtider.

Men også selve materialet statuen *I am Queen Mary* er lavet af, gør den usædvanlig. Den er nemlig rejst i hærdet polystyren, der er et forholdsvis skrøbeligt materiale, som ikke er egnet til at stå imod vind og vejr på en københavnsk havnefront. Den er således også ad flere omgange blevet beskadiget og blev i december 2020 midlertidigt taget ned på grund af omfattende skader forårsaget af hårdt vintervejr. Det har fra begyndelsen været ambitionen at dels samle penge ind til at støbe den i bronze og dels få tilladelse fra Kulturministeriet til at lade statuen få permanent plads på Toldboden. Sidstnævnte er faldet på plads, og førstnævnte er godt i gang blandt andet med en større bevilling bemyndiget af Folketinget. Den aktivistinitierede oprørsstatues prekaritet i nutiden forsøges hermed omgjort til varighed og permanens for fremtiden via autorisering fra bevilgende myndigheder.

Ubekvemme fortider: bronzestøbt deponering eller praktiseret bearbejdning?

Men er materialiseret permanens nødvendigvis ønskværdig i erindringspolitisk sammenhæng? Ikke hvis man spørger tilhængere af den såkaldte anti-monumentbevægelse. For fortalere for denne position er monumenter og statuer totalitaristiske eller i hvert fald totaliserende. Særligt for monumenter, der skal mane til agtpågivenhed for ikke at gentage problematiske fortider, anses selve materialiseringen som værende en hæmsko for det kontinuerlige folkelige engagement, der er nødvendigt for at opnå målet. Blandt de mest kendte eksempler på denne position er Esther Shalev-Gerz og Jochen Gerz' Monument gegen Fascismus i Hamburg. For Gerz & Gerz var det vigtigt at destabilisere selve monumentet helt konkret ved gradvist at lade det forsvinde og i stedet placere ansvaret for at kæmpe mod fascisme og andre uretfærdigheder hos befolkningen med deres kontinuerlige politiske praksisser.

“We invite the citizens of Hamburg, and visitors to the town, to add their name here to ours. In doing so, we commit ourselves to remain vigilant. As more and more names cover this 12 meter tall lead column, it will gradually be lowered into the ground. One day it will have disappeared completely, and the site of the Hamburg monument against fascism will be empty. In the end, it is only we ourselves who can rise up against injustice.” (inskription på plade ved monumentet).

For skaberne af Monument gegen Fascismus var flygtigheden og den manglende permanens et vigtigt redskab i den erindringspolitiske praksis, hvorimod kunstnerne bag I am Queen Mary har ambitioner om at rejse et konkret, materialiseret samfundsudsagn om fortid, man ikke ønsker gentaget. Et udsagn der søges om ikke hugget i sten så i hvert fald støbt i bronze og også en dermed følgende permanens – så længe den ikke rives ned af myndigheder eller andre aktivistiske grupperinger i den fortsatte erindringspolitiske kamp om fortiden.

Spørgsmålet om permanens versus flygtighed i erindringspolitik står åbent og ubesvaret tilbage – og måske bør det heller ikke afgøres på forhånd, ligesom den samfundsmæssige fortidshåndtering heller ikke afsluttes én gang for alle. Men det er i hvert fald vigtigt at pege på implikationerne ved de forskellige erindringspolitiske strategier for hvordan fortiden skal bæres med ind i og være med til at figurere nye fremtider. Figurationer hugget i sten eller støbt i bronze med fare for, at det budskab, man søger at fremme, så at sige deponeres i materialiseret form og måske netop derfor ikke (længere) maner til aktiv stillingtagen, idet samfundet har taget stilling til den givne problematik, der derfor

ikke længere synes lige så vigtig at fokusere kampgejsten på. Eller en aktiv afstandstagen fra monumentale og materialiserede mindesmærker som redskab til fortidsbearbejdning for nye fremtider, hvor store dele af det erindringspolitiske ansvar i stedet pålægges befolkningen selv med fare for glemsel af vigtige fortidige begivenheder.

Det kollektive erindringslandskab behøver ikke at være – og er ikke! – nødvendigvis et strengt valg mellem praktiseret eller materialiseret fortidsbearbejdelse, som det blandt andet fremgår af arbejdet med den tyske kolonihistoriske indsats, hvor det nye projekt både arbejder med flygtige og permanente indsatser og med praktiseret materialitet – med materialitet som noget der gøres (Damsholt & Simonsen 2009). Og trods mulige uenigheder om strategierne i eksemplerne i dette lille bidrag er de involverede aktører enige om, at nye potentielle fremtider figureres bedst, når de er baseret på viden om og forståelse af fortiden.

Litteraturliste

- Andersen, Astrid Nonbo & Sine Jensen Smed 2017: ”Redaktionelt forord”. Slagmark. Tidsskrift for Idehistorie nr. 75
- BER 2016: Stadt neu lesen. Berliner Entwicklungspolitischer Ratschlag
- Damsholt, Tine & Dorthe Gert Simonsen: ”Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet”. Tine Damsholt, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (red.): Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse, Aarhus Universitetsforlag
- Deutsches Historisches Museum 2016: German Colonialism – fragments past and present, katalog
- Henningsen, Anne Folke 2017: ”Kolonierne spor”. Mikkel Venborg Pedersen (red.): Danmark og kolonierne: Danmark, Gads forlag
- Macdonald, Sharon 2013: Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today. Routledge
- Otto, Lene (2009): ”Kommunismens ubekvemme kulturarv”. Tine Damsholt, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (red.): Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse, Aarhus Universitetsforlag
- Smith, Laura Jane 2006: Uses of Heritage. Routledge

Benyttede websteder:

- Dekolonial! Memory Culture in the City: www.dekolonial.de, benyttet: 15.februar 2021
- Grønlands forsoningskommission:
<https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Formandens-departement/Forsoningskommission/Kommissorium/Hvad-er-Forsoning-i-Groenland>, benyttet 14.marts 2021
- I am Queen Mary: www.iamqueenmary.com, benyttet: 15.februar 2021

- Stadt neu lesen: <https://eineweltstadt.berlin/publikationen/stadtneulesen>, benyttet 14.marts 2021

ETNOLOGISKE KLIMA- OG MILJØPROBLEMER

Om virus, vildsvin og vækst

Af:
Frida Hastrup
Etnologi

ABSTRACT: Denne artikel adresserer, hvordan en etnologisk faglighed kan engagere sig i diskussioner om den igangværende klima- og miljøkrise. Gennem en behandling af det nyligt opførte vildsvinehegn tværs over Sønderjylland argumenterer artiklen for, at den måde etnologien ofte er skaleret på tillader os at stille nye og andre spørgsmål til bæredygtighedsudfordringerne, end dem som fx landbruget, politikere og interesseorganisationer sædvanligvis stiller.

NØGLEORD: svineproduktion, etnografi, viden, klima, vækst, bæredygtig, levedygtighed

I denne lille artikel vil jeg adressere spørgsmålet om, hvad etnologisk arbejde kan byde på i den nuværende klima- og miljøkrise. Det er det, jeg sætter min faglighed ind på: grøn omstilling og bæredygtighed. At vi kommer derhen er det, jeg vil yde et fagligt bidrag til, uanset hvor beskedent det måtte være.

En grøn omstilling til en mere bæredygtig fremtid anser jeg i sig selv for et ukontroversielt mål – det er vedtaget ved lov efter folketingsvalget i 2019, der af mange blev betegnet som et 'klimavalg'. Men spørgsmålet er, hvad etnologi så har at byde på i det stykke? For at tale om det vil jeg opholde mig ved et etnografisk eksempel – en lille historie, der rummer nogle store perspektiver. Og jeg vil komme med et to-ledet svar på, hvad etnografisk arbejde med klima- og miljøproblematikker i mine øjne kan. Dette vil jeg gøre ved at foreslå, hhv. en metodisk og en mere indholdsmæssig eller analytisk dimension for etnografisk klima- og miljøarbejde. Jeg vender tilbage til disse to indsatsområder om lidt.

Først lidt mere baggrund. I de sidste mange år har jeg arbejdet med miljø og klima gennem forskellige empiriske nedslag: frugtplantagedrift i Norge, minedrift i Grønland, brunkulsudvinding i Danmark, og naturkatastrofer i Indien. Men på det seneste har jeg kastet mig over dansk landbrugsproduktion for at se, hvordan nogle af de presserende klima- og miljøproblematikker tager sig ud i en sektor, der af mange aktører anses for hjerteblod i den nationale økonomi, og som i hvert fald fylder godt op i det danske landskab, hvad enhver der har fløjet henover Danmark har kunnet konstatere. Og hvor vi efter samme aktørers udsagn slet og ret er verdensmestre, både i kraft af og på trods af vores lidenhed. Og – ikke mindst – for at se nærmere på en sektor, hvor der beviseligt er en stor klima- og miljømæssig belastning.

Dette har ført mig til blandt andet at dykke ned i sagen om det såkaldte vildsvinehegn, der blev vedtaget i 2018 og opført i løbet af 2019. Og det er en historie om det, jeg gerne vil fokusere på her. I en højde af halvanden meter og udført i såkaldt kraftig stålmåtte, strækker hegnet sig over 70 kilometer hen over Sønderjylland langs den dansk-tyske grænse. Det er selvfølgelig visse steder gennemskåret af færdselsårer (under hensyn til Schengenaftalen) og vandløb og er også forsynet med små åbninger for hver 100 meter, så smådyr kan passere.

Hegnets formål er at holde strejfende vildsvin sydfra ude af landet. Og hvorfor så det? Jo, da det første spadestik til hegnet blev taget i januar 2019, sagde daværende miljø- og fødevarerminister, Jakob Ellemann-Jensen, at der var mindst 11 milliarder gode grunde til at opsætte hegnet. Med det tal refererede han til de 11 mia. kroner, som Danmark årligt eksporterer grise for til lande uden for EU. De strejfende vildsvin udgør en potentiel risiko for smitte med afrikansk svinepest – en meget smitsom sygdom, som er ufarlig for mennesker, men som kan overføres fra vilde svin til tamgrise. Den kan smitte ved direkte kontakt mellem smittede dyr. Men den kan også tage langt

større geografiske hop gennem menneskers flytten rundt på foder og strøelse og ved ufuldstændig rengøring af fx transportvogne. Også jægere, der tager på vildsvinejagt i områder med udbrud, ville kunne tage virus med sig rundt via kontamineret udstyr og i vildt kød. Afrikansk svinepest kan desuden overføres via inficeret mad, som flyttes fra steder med virus, og det gælder også forarbejdede madvarer. Dette er så vidt vides den hidtil mest udbredte smittevej for de udbrud, man siden ca. 2014 har set i det østlige Europa: altså at mennesker har medbragt inficeret mad og smidt rester fra sig, fx på en rasteplads, ramt ved siden af skraldespanden, hvorefter et 'lokalt' vildsvin spiser resterne og tager smitten med sig – så langt som det nu når, inden det efter al sandsynlighed dør af sygdommen.

Det lader dog ikke til, at det er bekymring for vildsvinenes velbefindende, at Afrikansk svinepest skal bekæmpes. Tværtimod. Hegnet var en del af en samlet indsats overfor Afrikansk svinepest og er ledsaget af regler, der blandt andet intensiverer jagt på vildsvin i Danmark. Der skal ganske enkelt ikke være nogen bestand af vildsvin i landet; det er myndighedernes og landbrugserhvervets mål. Problemet er selvfølgelig, at der er fare for, at evt. inficerede vildsvin smitter de opdrættede grise. Hvis der konstateres så meget som ét tilfælde af Afrikansk svinepest i Danmark blandt vilde eller tamme svin, lukker eksporten af danske grise til lande uden for EU ned med øjeblikkelig virkning og kan først genoptages efter en anseelig karantæne. Heraf ministerens 11 mia. gode grunde. Og hvis et konstateret tilfælde er i et vildsvin, er karantænen ekstra langvarig, fordi det bliver meget svært at dokumentere, at der ikke er udbrud længere.

Disse gode grunde uagtet, var andre aktører mindre overbeviste om denne grænsedragning i processen, der ledte op til hegnets etablering. Gennem en proces med høringsrunder osv. fik også skeptikere lov at give deres besyv med. Danmarks Naturfredningsforening var bekymrede for, at det ville gå ud over andre dyrearter, og det har siden vist sig, at hjortevildt kan sidde fast i hegn med brækkede knogler til følge. I deres høringssvar og siden i et brev til EU-kommissionen anførte Naturfredningsforeningen, at de mente hegn i strid med EU's habitatsdirektiv, der skal sikre sammenhængende naturområder og vildtkorridorer – altså en art dyrenes fri bevægelighed i EU. Naturfredningsforeningen påpegede samlet set, at det bogstaveligt talt er 'overkill' med et så omfattende hegn, når nu mennesker udgør den primære risiko for, at smitten flyttes over grænsen, og vildsvinene således kun er et kortlivet reservoir for virus. Det blev desuden anført, at vildsvin kan svømme og dermed forcere den dansk-tyske grænse uden om hegn ad forskellige vandveje.

Det interessante er her, at det primært er hegnets effektivitet og bivirkninger, der er omdrejningspunktet for indvendingerne. Foreningen kritiserede fx også, at der ikke var fastsat et tidspunkt eller nogle kriterier for, hvornår hegnet skal pilles ned igen.

Min pointe er her, at dette jo kun er én måde at tænke på hegnet og det, det indhegner. Det forhold, at vi fortsat skal kunne eksportere millioner af grise til den anden side af jorden, er ikke til diskussion. Men der kunne man jo også have taget fat. I lige præcis den intensiverede svineindustri, der skaber problemer for biodiversitet og som får medicin og tungmetaller til at sive ud i naturen. Denne aktivitet er dog ikke rigtig en del af problemet – i denne sammenhæng heller ikke for Naturfredningsforeningen. Industrien figurerer primært som 'eksport' eller som 'arbejdspladser'. En del af min motivation ved at undersøge klima- og miljøspørgsmål i hjertet af dansk primærproduktion er præcis dette: At det giver anledning til at undersøge, hvad det er for en levedygtighed der anses for selvfølgelig og for hvem.

Det, som interesserer mig her, er, hvordan det problem, som vildsvinehegnet skal løse, overhovedet indkredses. Problemet er tydeligvis ikke, at vi har en intensiveret griseproduktion, der lever af at flytte kød jorden rundt. Men muligvis, at nogle af vores forholdsregler for at beskytte denne rammer skævt.

Dette er ikke tænkt som en ligefrem kritik af de enkelte landbrugere, men derimod som et eksempel på, at der altid er et perspektiv i den viden og de historier, der bliver lagt frem. Og netop bevidstheden om dette forhold – at der er et perspektiv i ethvert udsagn – udgør i mine øjne en af nøglerne til, hvad etnologi har at sige til klima- og miljøspørgsmål. Det er tydeligvis ikke kun flere facts om global opvarmning, der skal få skub i forandringerne, men en anden måde at tænke på disse facts. Og her må alle veje afsøges og udfordres, også dem, der virker naive og nemt kan fejles af bordet med henvisning til fx arbejdspladser.

Hvis vi nu med denne første akt af vildsvinehistorien i mente vender tilbage til spørgsmålet om, hvad etnologisk arbejde med klima- og miljøspørgsmål kan, vil jeg som nævnt foreslå, at der dels er et metodisk bidrag, dels et analytisk eller substantielt:

Først til det metodiske: Skalaen for det meste etnologiske arbejde er menneskets skala, altså en ikke-systemisk tænkning, hvor specifikke menneskers situerede ideer om et fænomen – stort eller småt – danner udgangspunkt. Dette indebærer et blik for 'lille' etnografisk specificitet, også selvom emnet er globale klimaforandringer. Som jeg ser det, medfører denne situerede tilgang en

frihed og en forpligtelse til at rette en konstant opmærksomhed mod spørgsmålet om, hvilke historier, vi gerne vil have frem og synliggjort med vores fag. Min forslag er altså, at vi aktivt kan bruge den måde, vores fag ofte er skaleret på, til at tage et hvilket som helst træk ved en felt frem, uanset om det fx i en industriel logik er en bagatel eller et grundlagsproblem, og uanset om det fx for en statistisk betragtning er signifikant eller ej.

Etnografi bliver i denne udgave ikke noget, der handler om andre mennesker, andre verdensopfattelser eller forestillinger, men en aktivitet, der indebærer en løbende og prøvende samtale om de ting i verden, vi som feltarbejdere finder vigtige, eller som vi undrer os over, at andre ikke anser for vigtige.

Hvis jeg vender tilbage til mit gennemgående eksempel: Hegnet er ikke det eneste tiltag for at bryde smittekæderne for Afrikansk svinepest. Også en informationskampagne fra Fødevarestyrelsen er sat i værk. Denne oplyser om smitteveje og angiver forholdsregler – fx karantæneeregler, vask og desinfektion af jagtudstyr osv. Dette informationsmateriale er udgivet på dansk, men også på blandt andet russisk og polsk, fordi dansk landbrug har en del udenlandsk arbejdskraft.

Man har også indført en certificeringsordning for de vaskestationer, der skal rengøre lastbiler til transport af grise, således at enhver griseproducent kan tjekke den enkelte lastvogn, der skal afhente grise. Foruden det omtalte vildsvinehegn, er der således et meget fintmasket net af procedurer rundt om denne potentielle risiko for smitte. Igen er det dog et spørgsmål om, hvilken historie, der trækkes frem, og hvad problemet, der skal løses, overhovedet er. Det er ikke, at biler, dyr, mennesker og dermed eventuelt vira flyttes rundt i verden, men snarere hvordan man kan sikre sig, at disse omfattende røkonomier forløber så forsvarligt som muligt.

Og her er vi ved en af de indholdsmæssige indsigter for etnografisk arbejde med klima- og miljøspørgsmål: Nemlig at vi som etnologer og antropologer kan tillade os at udfordre et ekstremt gennemgribende vækst-narrativ, som fremsætter, at fremskridt og altså vækst er de naturlige motorer i verdens gang – som antropologen Anna Tsing (2015) formulerer det: fremskridtet som referenceramme afgør hvilke dele af nutiden, der fører til fremtiden. Resten falder så at sige ud af historien som trivialiteter.

Men det, som vores faglighed (som altså bliver udviklet og delt gennem feltarbejdet) så kan bidrage med, er at udvikle og forfine et sprog og en samtale for disse trivialiteter. Et sprog som ikke falder i sandt/falsk, stort/småt, griseri/rent, objektivt/farvet, vådt/tørt. Og som på den måde som gør os klogere på de valg og fravalg og veje, vi som samfund beslutter os for at gå, og på de historier, vi som etnologer vælger at trække frem.

Vores kolleger fra de naturvidenskabelige fag bliver ofte mødt og målt med et ret enstrengt vidensbegreb og dermed med en bevisbyrde i forhold til at afslutte diskussionerne om disse spørgsmål. Hvad er så det rigtige at gøre i forhold til Afrikansk svinepest eller andre problemer, der kan opstå i intensive produktionslandskaber?

Det lyder muligvis naivt, men efter min opfattelse er det afgørende, at vi tillader flere svar og flere spørgsmål i stedet for blot at stole på, at mere viden skal afgøre vejen frem. Vi har som samfund haft naturvidenskabelig viden om fx klimaforandringer i generationer, og selvom videnskaben naturligvis gradvist er blevet klogere på mange sammenhænge, mangler vi som offentlighed stadig at reagere adækvat, hvis målet er bæredygtighed (jf. Willig og Blok 2020). Et vidensbegreb, der fortæller os, at mere viden automatisk fører til bedre og mere bæredygtige løsninger, er således ikke i sig selv handlingsanvisende; dette må kvalificeres af andre måder at vide noget om sammenfiltringen af mennesker og omgivelser.

Det, jeg har villet pege på med vildsvinehegnseksemplet og med disse overvejelser, er, at den igangværende klima- og miljøkrise får følgende spørgsmål til at presse sig på – og det er den indholdsmæssige dimension, jeg nævnte før: Hvilke levedygtigheder skaber vores handlinger og for hvem? Og hvad er det for organismer, som vi gør 'dræb-bare' – i dette tilfælde for at beskytte smågrise, som først skal slagtes, når det er opportunt? Dette kunne stilles som et spørgsmål om 'det gode liv arter i mellem'. Hvad er det for enheder, der underforstås, beskyttes eller udgrænses i behandlingen af landskaber, miljøer, organismer, arter, økologier?

Her er i hvert fald en historie, hvor enheder som Danmark, eksport, 11 mia. kroner, invasive arter, osv. ikke umiddelbart er til diskussion. Afrikansk svinepest er som nævnt dog ikke det eneste problem, man kunne trække frem i denne historie – og det løfterige ved en etnologisk faglighed er vel, at den ved sit perspektiv er fri til at se på såvel store som små komponenter i dansk svineproduktion uden at lade sig hæmme af, om disse komponenter for andre betragninger er

store eller små. Og dermed også uden at lade sig hæmme af fantasier om vækst og fremskridtets naturalisering.

Litteraturliste:

- Tsing, Anna (2015): *The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, Princeton University Press
- Willig, Rasmus og Anders Blok (2020): *Den bæredygtige stat*, Hans Reitzels Forlag

DET PÅKLÆDTE MENNESKE I DET 20. OG 21. ÅRHUNDREDES MODEKULTUR

Af:

Marie Riegels Melchior

Etnologi

ABSTRACT: Artiklen handler om studiet af dragt og mode inden for det danske, etnologiske fagområde i de sidste 60 år i anledningen af fagets jubilæum ved Københavns Universitet. Med artiklen præsenteres nogle af de forskellige forskningsretninger inden for feltet og forfatterens egne studier af moden i Danmark i løbet af det 20. og begyndelsen af det 21. århundrede. Til sammen viser det et fortsat dynamisk forskningsfelt, som den gang da faget holdt sit indtog som universitetsfag i årene omkring 1960.

NØGLEORD: Dragt, mode, dansk mode, faghistorie, det påklædte menneske.

Lykønskning til et fag og et af dets forskningsemner

Tillykke med 60-årsdagen! Etnologi er vel stadig et ungt fag, når det ses i forhold til Københavns Universitets mange hundrede års historie, men med mit forskningsmæssige interessefelt vil faget

nok også kunne hævdes at være en moden dame – vel i sin bedste alder – som skal fejres! Tillykke til faget og til os alle, som på den ene eller anden måde lever med dette, ”vores” fag, fordi vi fascineres af hverdagslivets fortællinger i alle dets mange udformninger og føler os kaldet til at formidle disse videre til andre.

I etnologien, den materielle folkelivsforskning (som faget hed for 60 år siden), har netop studiet af klædedragt været tilbagevendende. Bernhard Olsen (1836-1922), Dansk Folkemuseums grundlægger, fik gennem sine udstillingsiscenesættelser vakt interesse særligt for den førindustrielle bondekulturs klædedragt uden særlige egnspræg. Kulturhistorikeren Troels Troels-Lund (1840-1921) beskrev i fjerde bog af sit digre værk *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede* (1879-1901) om klædedragten og belærte sin læser om, at forandringer og udvikling i dragtens udseende spores ved at studere hhv. dragtens stof og dens snit. Med afsæt i de kulturhistoriske museers dragtsamlinger, som kan ses som spejlinger af indholdet i Dansk Folkemuseums samlinger, er beklædningshistorien i en dansk sammenhæng siden blevet oprullet, udgivet og udstillet til glæde for det almene publikum, for fagfolk såsom tøjdesignere, syersker og skræddere og for etnologifagets egne udøvere. Alle har søgt og fået viden om, hvordan danskerne til skiftende tider fra 1500-1600-årene og frem til vor tid har gået klædt og i hvilken type tøj afhængig af stand og senere også livsstile.

Mange etnologer har bidraget til netop denne viden. Her kan nævnes Minna Kragelund (1978), Erna Lorenzen (1987), Bjarne Kildegaard (1993), Ingeborg Cock-Clausen (1994), Marianne Thesander (1994), Gerda Petri (1998), Kit Bodding-Jensen (2011), Helle Leilund (2015), Mikkel Venborg Pedersen (2018), , Julia Lahme (2018), Kirstine Holm-Jensen (2018), og mig selv (2013). Som det fremgår, når flere af dette forskningsemnes forskere nævnes, er der tale om flere generationer af etnologer. Interessen for fokuset har ikke overraskende skiftet over tid fra bøndernes klædedragt over borgerskabets og elitens til indblik i beklædningsindustriens vilkår og udvikling, interesse for forbrugshistorie og identitetens praksisser gennem at være påklædt.

Emnet har vist og viser stadig at fascinere etnologer. Emnet relaterer så direkte til det levede liv og dets levevilkår. Fra vi som spæde svøbes i et klæde, til vi på den sidste rejse bliver klædt på i et – eventuelt af os selv – nøje udvalgt stykke tøj.

Hen over de senere år kan det konstateres, at interessen for studiet af, hvad der er blevet betegnet som ”egnsdragter” eller det tøj folk gik med på landet i løbet af 1800-tallet, særlig i forbindelse med når man skulle være fin påklædt eller fin i kirken, er gledet i baggrunden til fordel for en interesse for folks tøj i almindelighed og mere specifikt modetøjet, som det fremstilles og anvendes som et massefænomen allerede fra 1950’erne og fremefter. Blandt de nyeste studier er således etnolog og museumsinspektør ved Museum Midtjylland, Kirstine Holm-Jensens, beskrivelse af den midtjyske tekstilbeklædningsindustri i bogen ULD (2018). Dertil kan nævnes etnolog Julia Lahmes jubilæumsbog for Magasin du Nord’s Fond med den forklarende titel Damen i midten. Mode, kvinder & danmarkshistorien set gennem et stormagasins vinduer (2018) og Mikkel Venborg Pedersen bog Den perfekte gentleman (2018) om bl.a. herremode i perioden omkring år 1900. Jeg kan også pege på min egen forskning, som kredser omkring moden i Danmark i løbet af det 20. og 21. århundrede, der udmærker sig ved at være en tværdisciplinær design- og kulturhistorie, altså set fra modens og påklædningens perspektiv, for at kunne forstå sig på fænomener som designbegrebet dansk mode, den politiske påberåbelse af Danmark som modenation, og hvordan omgangen med et forbrugsgode som modetøj indvirker på levevis, moral og identitet.

Forskningspositioner

Med denne spredning i empiriske interesser og skiftende formål med forskningsarbejdet kan der ikke overraskende peges på flere forskellige forskningspositioner, som kendetegner de etnologiske studier af beklædning og mode (Melchior 2013, Melchior & Skov 2010). Det hele kan, som jeg ser det, koges ned til i alt fire måder at studere mode på. Den første forskningsposition kan betegnes som genstandsbaseret. Afsættet er den efterladte materielle kultur som vidnesbyrd om, hvordan tøj og moder har set ud førhen (fra 1600-tallet og fremefter). For at forstå historiens udvikling studeres og beskrives genstandens stof, tilvirkning og brug; dens form og praktiske funktion.

Med et mere generelt interesseskift fra tingene i den etnologiske forskning blev det også interessant for studierne af beklædning og mode at kunne sætte ord på tingenes betydning, i det man kan kalde en kulturalistisk tilgang, hvor det er ideen, at enhver kultur er en social konstruktion beroende på en bagvedliggende struktur, der gør det muligt at se den materielle side af kulturen som tegn, der kan aflæses for betydning.

Med opgøret med denne form for strukturalisme og med ideen om, at beklædning og modetøj er som ord, der kan læses som tekst, er der inden for den retning, der overordnet set kaldes nye materielle kulturstudier, fremvokset en forståelse af at omgangen med beklædning og mode er identitetsdannende. Parallelt hermed er også en fjerde forskningsposition blevet iøjnefaldende. Den kan betegnes produktionsorienteret, hvor det i udpræget grad er produktions- og distributionsleddet inden for særligt modetøjs fremstilling, der er i fokus. Inden for denne forskninginteresse er man interesseret i at forstå det empiriske fænomen kaldet modesystemet, som er den helhed af en mangfoldighed af processer, hvormed tøj i samspil med eksisterende forbrugspraksisser designes for efterfølgende at blive lanceret på markedet som værende udtryk for en ny mode.

Moden i Danmark: Chik-smart-moderne 1900-2020

Med min interesse for samtidens og det 20. århundredes beklædning og mode som en indfaldsvinkel til at forstå menneskers levevis og levevilkår er jeg præget af både den praksis- og produktionsbaserede forskningsposition, hvorfor jeg omtaler min forskning som studier i det påklædte menneske i en given tidsperiodes og et givent steds modekultur.

Netop nu arbejder jeg på et bogmanuskript med arbejdstitlen Moden i Danmark: Chik-smart-moderne 1900-2020, der skal munde ud i at være bind II af bogværket med den overordnede titel Moden i Danmark gennem 400 år, hvis anden forfatter er etnolog og seniorforsker ved Nationalmuseet, Mikkel Venborg Pedersen.

Mine studier kredser i forlængelse af min forskningsposition om følgende forskningsspørgsmål:

Hvordan fremstår det påklædte menneske i perioden?

Hvilke kulturelle kompetencer fordres, tilegnes og skabes af det påklædte menneske i og med skiftende modekultur?

Dette udgangspunkt har ledt mig til at skrive om blandt andet de to følgende emner beklædningskompetencer og forbrugspraksisser i relation til mode, for hermed at ... illustrere, hvordan den etnologiske faglighed fortsat bedriver forskning og formidling af studier i beklædning og mode.

Det møjsommelige arbejde og de nødvendige kompetencer for at se moderigtig ud

Det første emne handler som sagt om beklædningskompetencer, om det påklædte menneskes møjsommelige arbejde med at se moderigtig ud og de kulturelle kompetencer, det kræver for at kunne udføre dette arbejde. Her specifikt handler det om tiden omkring 2. Verdenskrig, perioden i store træk fra 1930'erne til 1950'erne. De borgerlige normer for ordentlighed og velklædthed er altdominerende. Det er kvinden, som står centralt i modens verden. Det er hende, modeindustrien har mest travlt med at nå ud med nye modeller flere gange årligt. Og hun har flere måder at følge med på. Husmoderbladene bringer modenyheder ud til det ganske land ligesom deciderede modemagasiner og illustrerede magasiner såsom Billed-Bladet, der udkommer for første gang i 1938. Aviserne har også deres modesider under rubrikker som Vi kvinder (Dagens Nyheder, 1955), Damerne først (Ærø Avis, 1962),

At følge moden krævede at man orienterede sig i modepressen. Og dernæst at man evnede at omsætte pressens ord og billeder til sit eget tøj. Nogle evnede at gøre det hele selv – tilegne sig moden og sy tøj selv. Gennem håndarbejde i skolen havde alle lært at sy. Flere havde også syarbejde som levebrød eller supplement til andet ufaglært arbejde. Jobannoncerne afslører, at ca. en tredjedel af de jobs, som tilbydes i aviser som Randers Dagblad og Folketidende i 1939, er for syersker. Andre køber sig til arbejdskraften. De bryder sig ikke om at sy, det keder dem, eller de har ikke tiden til det, som kvinden i Mern på Sydsjælland, der havde eget hønseri og derfor ikke tid til at sy, som hendes datter fortæller i et retrospektivt interview.¹ Omforandringsystemer var derfor et udbredt fænomen. Det vidnede om, at det langt fra var alle, som købte nyt, når moden skiftede. I stedet medbragte de en kjole, en frakke, en nederdel til omforandringsystemen, hvor gammelt blev syet om til nyt og eventuelt også tilpasses kroppens forandring, fra sidst tøjet havde været i brug.

Endelig kunne et besøg hos modeskaberens eller køb af nyt konfektionstøj i en standardiseret størrelse og med inspiration i stil og snit fra modeskaberens udgøre den nye mode. Fik man syet nyt, tog det tid. Med konfektionstøjet var det en anden sag, og siden slutningen af 1920'erne

¹ Interview med Esther Jensen, Mern, født 1931, 20. april 2015.

kunne impulskøb til en spontan begivenhed sagtens klares og kvinden stadig ligne en million, som en kvinde beretter i Nationaltidende i 1922. Modeskaberne, om det var i det direkte møde eller gennem interviews i artikler i dagspressen, fungerede gerne som formidlere af de nye moder og som oversættere af, hvordan et nyt ”look” kunne tilegnes den enkelte.

At være moderigtigt påklædt fordrede altså at lære sig et sprog om stil, snit og tekstile materialer. Det fordrede at prioritere tid til at gøre sig moderigtig. Med forståelsen for velklædthedens betydning for den samfundsmæssige accept og respekt blev investeringen attraktiv. At lære om tøj og påklædning begyndte allerede fra barnsben, og egentlig forskel på mænd og kvinder var der ikke i den henseende. Modeskift i herretøjet kunne dog synes langsommere, men i løbet af 1950’erne blev disse skift dog også stimuleret til at være oftere af det af beklædningsindustrien stiftede Dansk Herremoderåd (etableret i 1958). Man sagde til manden: ”Skal De ud, så klæd Dem om”. Det fik beklædningsforbruget til at stige og ifølge Dansk Herremoderåds beregninger fra et fald på god 25 procent som konsekvens af 2. Verdenskrig.

At udleve sin modeidentitet som hypebeast

Det andet nedslag fra mit arbejde handler om modeforbrug. Unge, og særlig unge mænd – og mode inden for de sidste 10 til 15 år. Med sociale mediers eksplosion og særlig mediet YouTubes udbredelse har unge mænd i alderen fra 12-13 år til begyndelsen af 20’erne gjort sig bemærket som mere ekstreme modeforbrugere. Det er nyt. Gennem et enormt udvalgt forbrug investerer, handler og kuraterer disse drenge sig selv og det indkøbte modetøj, som er de passionerede samlere og antikvitethandlere, hvor det dog er nyhedsprædikamentet, der sælger, og ikke brugte tings patina. De betegner sig som hypebeasts, et begreb, som er vokset ud af street- og skatermiljøet i New York, egentlig som en negativ betegnelse for, når nogen er helt besat af at gå dyrt klædt i det mest eftertragtede tøj.

Men nu samler begrebet hypebeast de unge drenge i et fællesskab omkring modetøj, der netop fra producenternes side dyrker produkternes eksklusivitet ved aldrig at møde efterspørgslen, sætte prisen lige nøjagtig derop, hvor den kun kan nås ved en ekstra anstrengelse fra køberens side. De unge ved godt, at de dyrker en særlig form for materialisme, som holder produktionshjulene i gang. Men de finder sig selv i fællesskabet omkring det at vide, kende og kunne identificere det modetøj, de køber, og de brands og de ”influencers”, de dyrker. De lader sig så at sige

kosmopolitisere gennem praksis, lærer at bevæge sig sprogligt og visuelt over grænser og på tværs af tid og rum, båret frem af ny teknologi – smartphones og nye kommunikative platforme som YouTube. De lader sig blive en del af modesystemet og deres påklædthed er svær at adskille herfra. Produktion og konsumtion filtreres sammen gennem deres praksis som kompetente forbrugere.

Konklusion

Jeg skal indrømme, at modens design- og kulturhistorie fascinerer mig, som eksemplerne forhåbentlig illustrerer. Måske kan vi godt, ligesom folk gennem århundreder har sagt det, istemte, at ”moden er en tyrant”, hersker over os, leder os i selvoptaget fordærv m.m. Men når det er sagt, så bliver vi mennesker ved med at interessere os for mode, og vi skaber jo modekultur selv gennem vores væren, vores omgang med den materielle kultur og vores tilbagevendende påklædning.

Ligesom etnologer før mig har givet indblik i og forståelse for de mange forskellige og komplekse levemåder, der er i den verden, vi er omgivet af, håber jeg også fortsat gennem den etnologiske forskning i det påklædte menneske og modekultur at kunne give indblik i og forståelse af hvordan vi som mennesker lever med mode og hvad mode betyder for os.

Litteraturliste:

- Boding-Jensen, Kitt (2011): ”Men vi laver altså også shoppeture uden at shoppe”. Solveig Hoberg, m.fl. (red.): Snit. Industrialismens tøj i Danmark. København: Museum Tusulanums Forlag, s. 193-215
- Cock-Clausen, Ingeborg (1994): Danske Dragter. Moden 1890-1920. Historicisme og nye tider. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck og Nationalmuseet
- Holm-Jensen, Kirstine (2018): ULD. Historien om den midtjyske tekstilindustri i det 20. århundrede. Herning: Forlaget Stout.
- Kildegaard, Bjarne (1993): Dressed in Time. København: Tiderne Skifter.
- Kragelund, Minna (1978): Folkedragter. Landboliv i fællesskabets tid. København: Nationalmuseet.
- Lahme, Julia (2018): Damen i midten. Mode, kvinder & danmarkshistorie set gennem et stormagasins vinduer. København: Gads Forlag.

- Leilund, Helle (2015): Uniformer på arbejde. Ph.d.-afhandling ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.
- Lorenzen, Erna (1987): Hvem sagde nationaldragt? Aarhus: Wormianum.
- Melchior, Marie Riegels (2013): Dansk på mode. Fortællinger om design, identitet og historie i dansk mode. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Melchior, Marie Riegels & Lise Skov (2010): "Research approaches". Eicher, Joanne B. & Torora, Phyllis G. (red.): Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion. Bind 10: Global Perspectives, Oxford: Berg, s.11-16.
- Pedersen, Mikkel Venborg (2018): Den perfekte gentleman – Mænd, stil og idealer i verden af i går. København: Gads Forlag.
- Petri, Gerda (1998): Kongelig barndom. Fotografier fra de private familiealbum, København: Nyt Nordisk Forlag.
- Thesander, Marianne (1994): Det kvindelige ideal. Kropsidealet i den vestlige kultur 1880'erne-1990'erne, Aarhus: Tiderne Skifter.

DET SUNDE LIV OG/ELLER DET GODE LIV?

Etnologi og sundhedsforskning

Af:

Astrid P. Jespersen

Etnologi og Center for Humanistisk Sundhedsforskning

ABSTRACT:

Forskning indenfor sundhed og sygdom har været del af etnologien siden fagets etablering. Studier af sygdom og sundhed med udgangspunkt i hverdagens praksisser repræsenterer et etnologisk forskningsfelt, hvor aktører, interesser og processer mødes og brydes, og hvor politiske, sociale og økonomiske forhold blander sig med daglige rutiner, forventninger, håb og håbløshed. Sundhedsområdet er dermed et væsentligt og interessant sted at studere 'det levede liv' og det 'gode liv' fra, herunder hvordan forestillinger om og praktiseringer af 'det sunde liv' skabes i en stadig og fagligt spændende friktion med forestillinger om og praktiseringer af 'det gode liv'.

NØGLEORD: Humanistisk- og etnologisk sundhedsforskning, det sunde liv, det gode liv.

Indledning

Fejringen af etnologien i dag er fejringen af et stærkt, levedygtigt fag, der er i stadig positiv udvikling. Som det allerede er præsenteret flere gange i løbet af dette seminar, er det en mangfoldighed af væsentlige perspektiver, temaer og bidrag, der former den aktuelle etnologi. Os, der præsenterer i dag, har fået givet det privilegie at fortælle om denne mangfoldighed i den aktuelle universitetsetnologi. Det er imidlertid også vigtigt at understrege, at etnologien her på universitetet ikke alene består af fastansatte forskere og undervisere, og af vores skønne studerende, men at en stor del af det rige faglige univers, der udgør faget i dag, er skabt af mange yngre forskere – videnskabelige assistenter, ph.d.-studerende, postdoc'er med flere. Mit oplæg i dag tager, som de andre oplæg, udgangspunkt i mine egne interesser og min egen forskning, men jeg står også som repræsentant for et fagligt del-kollektiv i den etnologiske familie. En stor del af mit daglige virke er nemlig at være centerleder for et forskningscenter, der arbejder med humanistisk sundhedsforskning grundet i og rundet af etnologien (se core.ku.dk).

Etnologisk Sundhedsforskning: det sunde liv og/eller det gode liv

I indledningen til bogen Sundhedsbegreber i Norden i det 16. århundrede reflekterer Troels-Lund over, hvordan det må være muligt at kunne gå fagligt og begrebsligt til studiet af sygdom og sundhed. Det er imidlertid meget sigende for indledningen, og for emnet 'sundhed' i det hele taget, at det volder ham problemer – det er ikke spor nemt at indfange, bestemme og sætte på plads. Jeg har taget et uddrag med fra indledningen, hvor man kan se, hvordan han tumler med at få greb om fænomenet.

Der er intet som vi alle ved første Øjekast mener at vide saa god Besked om, som hvad det er at være sund. Derfor vækker en forudgangen Tids Sundhedsbegreber, hvor de afviger fra senere, altid hos denne Forbavselse, Medlidenhed og Latter. Som det er gaaet andre, vil de engang gaa os. Fremtiden vil le ad vore Sundhedsbegreber og vor Sundhedspleje ... Grunden hertil ligger i selve Sundhedsbegrebernes Form og Indhold. De er og maa ifølge Sagens Natur altid være affattede i en sikker og bydende Form. De skal jo kunne optræde med Myndighed som Regler og Paabud ... Thi intet Emne er saa vagt og vidtstvævende og kan lande på saa uventede Punkter som Begrebet 'Sundhed'. ... Det at være sund viser sig at bero paa alt muligt. ... Af lutter prisværdig Iver for at imødegaa alle Tilfælde har Forklaringen gjort sin Forbindtaske saa fyldig, at den er bleven til en Sæk, der omfatter hele Tilværelsen.

[Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Aarhundrede, s. 7-9]

Pointen, med at jeg, på meget klassisk vis, trækker Troels-Lund ind her, er flerfold. For det første bliver det tydeligt, at sygdom og sundhed har været en integreret del af det etnologiske perspektiv siden 'før' fagets etablering. Troels-Lund bliver ofte fremhævet som en 'founding father' for etnologien, idet han i sine værker understreger vigtigheden af at forstå hverdagens skikke og rutiner, og fordi han vægter det kulturhistoriske perspektiv. For det andet understreger Troels-Lund med dette citat, at sygdom og sundhed er vores 'trofaste følgesvende' i 'det levede liv', i hverdagen, og dermed byder de sig til som vigtige studieobjekter for netop et fag som vores. For det tredje peger Troels-Lund på, at sundhedsbegreber bevæger sig mellem et erkendelsesteoretisk perspektiv, hvordan kan vi erkende den menneskelige eksistens ud fra sygdom og sundhed, og det man i dag nok vil kalde et anvendelsesorienteret perspektiv, nemlig hvordan sundhedsbegreber også er sat i verden for at skabe en effekt i praksis. Og endeligt så bliver det allerede her meget klart, at sygdom og sundhed ikke kan endeligt begrebsættes, defineres eller 'løses', men at de må betragtes som vilkår for livet og som vilkår, der hver dag håndteres både individuelt og kollektivt. Sygdom og sundhed er således tidslige og rumlige fænomener, der konstant formes, forhandles, artikuleres og praktiseres, og som har vidtrækkende konsekvenser for, hvordan og hvor godt vores liv kan leves. Troels-Lund måtte således i sin indledning erkende, at sygdom og sundhed ikke lader sig definere eller entydigt begrebssette. Alligevel – og måske netop derfor – har der været mange indsatser og bestræbelser for at skabe en fælles ramme for, hvordan sundhed (og sygdom) skal forstås. Verdenssundhedsorganisationen WHO har følgende aktuelle definition af sundhed: *Sundhed er en tilstand af fuldstændig fysisk, mental og social velbefindende og ikke blot fravær af sygdom eller svækkelse.*

Pointen med at fremhæve denne definition er ikke, at WHO burde have læst Troels-Lund og erkendt det futile i at definere sundhed. Pointen er snarere, at selvom sundhed kun i meget generiske termer kan sættes på formel, så er det et globalt anliggende, som ikke alene angår den syge eller den sunde, men som krydser og samler en lang række af aktører, interesser, processer og fænomener så som økonomi, politik, teknologi, relationer, identitet, konkurrence, følelser og samhørighed.

Etnologiske bidrag til sundhedsforskning

Fra et etnologisk perspektiv repræsenterer studier af sygdom og sundhed med udgangspunkt i hverdagens praksisser således et felt, hvor aktører, interesser og processer mødes og brydes, og hvor politiske, sociale og økonomiske forhold blander sig med daglige rutiner, forventninger, håb og

håbløshed. Sagt på en meget etnologisk måde så er sundhedsområdet et væsentligt og interessant sted at studere ‘det levede liv’ og det ‘gode liv’, og hvordan forestillinger om og praktiseringer af ‘det sunde liv’ skabes i en stadig og fagligt spændende friktion med forestillinger om og praktiseringer af ‘det gode liv’.

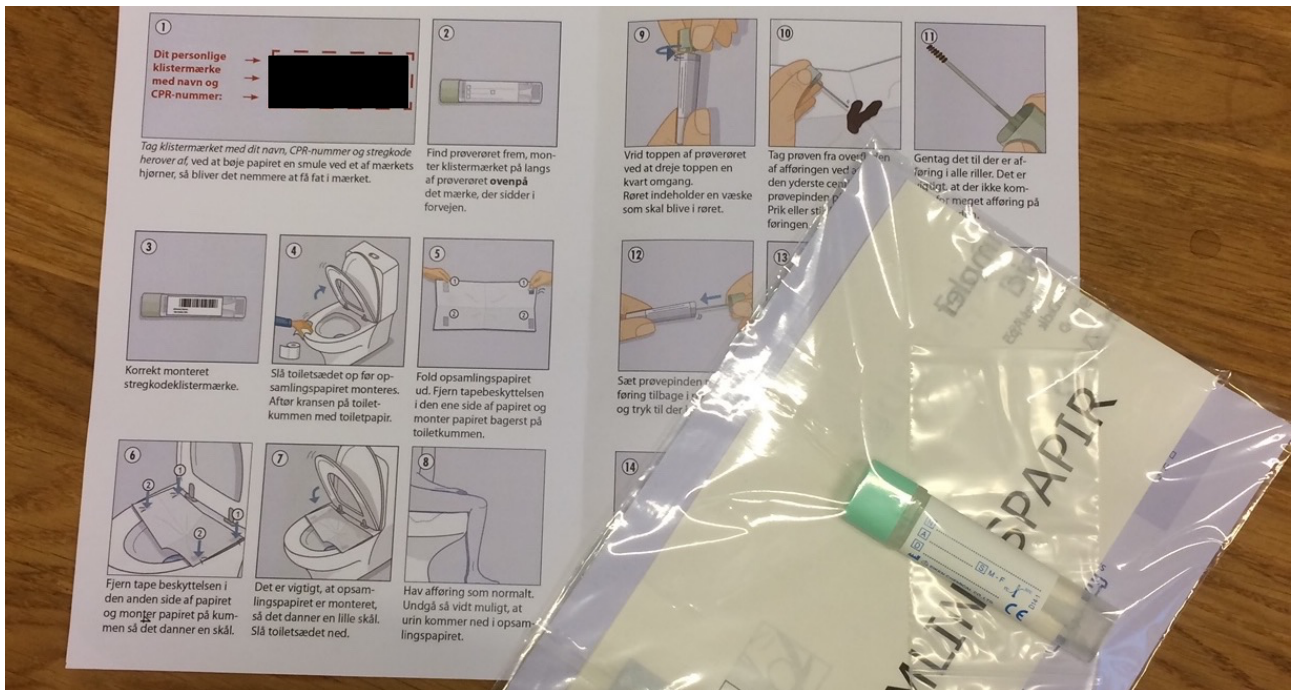
Igennem tiden har sundhed og sygdom da også haft en betydende plads i den etnologiske forskning, ikke mindst i form af en lang række magister- og ph.d.-afhandlinger, der har bidraget med kulturhistoriske og nutidige analyser af sundhedsinstitutioner og diskurser samt teoretiske og empiriske analyser af sundhedspraksisser og sundhedsforståelser (Rønn, 1996; Otto, 1998/opr. 1991; Mellempgaard, 1998; Buus, 2001; Jespersen, 2007; Andersen, 2014; Lassen, 2014; Schøler, 2016; Clotworthy, 2017; Winther, 2017; Møller, 2018; Bønnelycke, 2018; Otto, 2019; Brieghel, 2020). De empiriske temaer i afhandlingerne spænder over et meget bredt felt af emner så som aldringsforløb og livshistorie, kliniske og kommunale sundhedsinterventioner, sundhedsinstitutioner, sundheds – og velfærdsteknologier og livet med kronisk sygdom. De mange afhandlinger repræsenterer forskningsbidrag, hvor sygdom og sundhed bruges som en prisme til at forstå og forklare spørgsmål, som er typiske for det etnologiske fagfelt:

- ❖ Hvordan særlige sundheds- og sygdomspraksisser og -fænomener udfolder sig i det levede liv
- ❖ Hvordan forskellige aktørers interesser, positioneringer og ageren forholder sig til og former fænomener og praksisser indenfor sundhedsfeltet
- ❖ Hvordan temporalitet, forandring og samtidigheder er del af og former vores sygdoms- og sundhedspraksisser og -forståelser
- ❖ Hvordan sygdom og sundhed formes i sociomaterielle/socio-tekniske praksisser
- ❖ Hvordan sygdom og sundhed tydeliggør det betydningsmættede i det levede liv som fx drømme, håb, lidelse og tab

Eksempel: Testkit til screening for kræft

Som det fremgår, tager de nævnte ph.d.-afhandlinger hul på store spørgsmål, om hvordan sygdom og sundhed kan anvendes som prizmer til at forstå kulturelle processer. Men de samme processer bliver også gang på gang synlige i konkrete begivenheder i almindelige borgers liv, som nogle gange så også falder sammen med særlige mærkedage. Runde fødselsdage, om man så bliver 20, 50 eller 60 år, fejres og markeres typisk som særlige milepæle, og jeg synes derfor, at det var passende at komme med et eksempel fra sundhedsfeltet, der netop markerer det at runde en milepæl – i dette

tilfælde 50 år. Eksemplet illustrerer den ovenstående pointe, at sygdom og sundhed er velegnede til at forstå kulturelle og samfundsmæssige processer og prioriteringer. En mere udfoldet analyse af eksemplet kan findes i kapitlet 'The complex figure of ageing. How to think age, body and health from an ethnological perspective' (Jespersen og Juul Lassen, 2018), som jeg har skrevet sammen med min kollega Aske Juul Lassen.

Testkit til screening for tarmkræft, foto: Astrid Jespersen

Omkring det tidspunkt, hvor man fylder 50 år, ankommer der en foret kuvert fra de danske sundhedsmyndigheder. Kuverten rummer et hjemme-testkit (til en afføringsprøve), en vejledning, samt en opfordring til at deltage i det nationale screeningsprogram for tarmkræft. 50 år markerer således ikke blot, at man nu sandsynligvis har levet over halvdelen af sit liv, men også at man indtræder i en aldersgruppe, hvor risikovurdering og sundhedsøkonomiske beregninger understøtter en national screeningsindsats, der desuden muliggøres gennem bl.a. sundhedsteknologisk innovation og en samfundsmæssig infrastruktur. Samtidig stiller brevet borgeren overfor et både praktisk og moralsk valg: kan man, og vil man, udføre testen, og dermed deltage i screeningsprogrammet som et veldisciplineret sundhedssubjekt? Valget rummer på denne måde både en kollektiv dimension, idet programmets og den samfundsmæssige indsats succes er afhængigt af at så mange som muligt deltager, og en individuel dimension, idet den enkelte skal forholde sig til sin egen (aldersbetingede) risiko, tage stilling til deltagelse og udføre prøven. I denne relativt

simple og upåfaldende kuvert – der dog godt kan give et lille gib i modtageren – rummes altså omfattende samfundsmæssige, videnskabelige og teknologiske processer, moralske valgsituationer, selvomsorg, og en ret intim og privat hverdagshandling, der for en kort stund bliver til et samfundsmæssigt sundhedsanliggende.

Med dette eksempel har jeg forsøgt at vise, hvorledes den etnologiske ambition om både at forstå og forklare levevis og livsvilkår (Stoklund, 1979), dvs. at studere hverdagslige praksisser som en heterogen og kompleks arena for rutiner, teknologier, følelser, sociale relationer, politiske- og samfundsmæssige strukturer, kan bidrage med væsentlige indsigter til aktuelle diskussioner indenfor medicin, sundhedsteknologi, behandlingsregimer, sygdomspraktiseringer og meget andet.

Center for Humanistisk Sundhedsforskning

Dette engagement med aktuelle udfordringer og debatter indenfor sundhedsområdet er netop det, der driver vores projekter i Center for Humanistisk Sundhedsforskning (CoRe). Internationalt placerer centeret sig i feltet Medical Humanities eller Health Humanities, der kan karakteriseres som et humanistisk engagement i, ofte tværdisciplinære, indsatser og projekter, der kritisk undersøger og drøfter de komplekse relationer og sammenhænge mellem sociale, kulturelle, medicinske og biologiske praksisser og fænomener. CoRe blev etableret i 2013 som konsekvens af et øget hjemtag af eksterne bevillinger, der dannede baggrund for oprettelsen af et forskerkollektiv med fokus på etnologiske og kulturhistoriske studier af sygdom og sundhed. Centeret rummer en flerhed af projekter, der arbejder indenfor mange tematiske områder. Skulle man alligevel vove at karakterisere nogle fællestræk ved projekterne så er de typisk kollektive projekter baseret på et stærkt tværdisciplinært samarbejde og/eller på samarbejde med eksterne partner så som offentlige organisationer, interesseorganisationer, private virksomheder, der skaber muligheder for, at den etnologiske sundhedsforskning kan bidrage med både basis- og anvendt forskning.

På denne vis repræsenterer CoRe både meget klassiske træk ved etnologien og nye forskningspolitiske strømninger, der præger og vil præge udviklingen af etnologien de næste mange år. CoRe trækker således i sin forskning på en række af de styrker, der ligger i den etnologiske faghistorik, heriblandt det dobbelte blik, hvor både den konkrete praksis og de strukturelle rammer er i centrum, kompetencerne til at arbejde kollektivt og tværfagligt, forskningens samfundsmæssige engagement, samt det erkendelsesteoretiske udgangspunkt i hverdagens rutiner og dramaer.

Litteraturliste:

- Andersen, Michael C (2014): A Question of Location – Life with Fatigue after Stroke, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Brieghel, Signe S (2020): Intensifying Growth. Danish agro-food worlds at the scale of proteins, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Buus, Henriette (2001): Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse – en kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk, Etnologiske Studier, Museum Tusulanum
- Bønnelycke, Julie (2018): Have fun living healthily! An ethnological study of museums promoting health, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Clotworthy, Amy (2017): Empowering the elderly? A qualitative study of municipal home-health visits and everyday rehabilitation, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Jespersen, Astrid P (2007): Engagement i arbejdet? Konsultationsprocesser hos danske praktiserende læger, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Jespersen, Astrid P & Aske Juul Lassen (2018): The Complex figure of ageing. How to think age, body and health from an ethnological perspective. I: Jahrbuch für Europäische Ethnologie, Band Dänemark, s. 83-92
- Lassen, Aske J (2014): Active ageing and the unmaking of old age: The knowledge productions, everyday practices and policies of the good late life, Ph.d.-afhandling, Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet
- Mellempgaard, Signe (1998): Kroppens natur. Sundhedsoplysning og naturidealer i 250 år, Etnologiske Studier, Museum Tusulanum
- Møller, Anders (2018): De værdige gamle: Om alderdomskonfigurerende praksisser i Danmark omkring år 1900, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Otto, Lene (1998/opr. 1991): Rask eller lykkelig: sundhed som diskurs i Danmark, Komiteen for Sundhedsoplysning
- Otto, Marie H (2019): Aldringsforsøg. Kliniske interventioner, aldrende kroppe og hverdagslivets domesticeringer, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Rønn, Edith M (1996): ”De fattige i ånden” – essays om kultur, normalitet og ufornuft. En etnologisk undersøgelse af praksis inden for dansk åndssvagevæsen og -forsorg ca. 1840-1990, Etnologiske Studier, Museum Tusulanum
- Schøler, Maja (2016): ”At være på livsstilsændringer er bare meget lettere”. Et antropologisk studie af en gruppe overvægtige mænds erfaringer med at ændre livsstil, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet
- Stoklund, Bjarne (1979): Europæisk etnologi. I: Ellehøj, Svend et. al. (red) Københavns Universitet 1479-1979, s. 87-120
- Troels-Lund, Troels (1911): Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Aarhundrede. I: Historiske Fortællinger. Tider og Tanker, Bind II, bog III, s. 7-217

- Winther, Jonas C (2017): Making it work: Trial Work between Scientific Elegance and Everyday Life Workability, Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet

ETNOLOGI I LØSNINGERNES LAND

Det anvendte ved den anvendte kulturanalyse

Af:
Mark Vacher
Etnologi

ABSTRACT: I dette oplæg vil jeg forsøge at udfolde det anvendte ved den anvendte kulturanalyse. Nærmere bestemt vil jeg undersøge hvilke implikationer, ”det anvendte” har for måden kulturanalysen udføres, modtages og kvalificeres. Som jeg vil vise, er det ikke mindst i forholdet mellem kulturanalytikeren og analysens modtager, at det særegne ved denne tilgang kommer til udtryk.

NØGLEORD: Anvendt kulturanalyse, MACA, Receivables

MACA i kulturanalysens krydsfelt

Siden 2008 har vi på kandidatuddannelsen Master of Applied Cultural Analysis (MACA) undervist i den anvendte kulturanalyse og uddannet kandidater og sidenhen ph.d.er. Uddannelsen MACA er etnologi ved Københavns Universitet mest formaliserede samarbejde med et andet universitet, nærmere bestemt Lunds Universitet. I dette samarbejde har vi, siden de første MACA-studerende startede i 2008, udklækket op mod 500 kandidater.

Jeg vil gerne benytte denne lejlighed til at takke Orvar Löfgren, Tom O’Dell, Charlotte Hagström, Robert Willim, Håkan Jönsson, Karin Salomonsson, Gabriella Svensson i Lund for et frugtbart samarbejde.

Ifølge uddannelsens hjemmeside, uddanner vi vores studerende, i at: “*conduct cultural analysis, solving concrete problems in corporations, public institutions and NGO’s*”. Der er altså tale om en uddannelse i at udføre en særlig form for kulturanalyse; den kulturanalyse, som løser konkrete problemer i ovennævnte sammenhænge. Det er i kraft heraf, kulturanalysen anskues som ”applied”, anvendt.

MACA har fra starten været og er til stadighed en international uddannelse. Vore alumner arbejder og forsker i virksomheder, statslige og kommunale organisationer samt NGO’er verden over.

De organisationer, som det kulturanalytiske arbejde er tænkt til at udføres i, skal således ikke kun ses i en dansk kontekst, og jeg burde måske have holdt dette oplæg på engelsk, for engelsk er de studerendes, underviserens og forskernes etnologiske arbejdssprog.

Det, jeg ved denne lejlighed vil tale om, er imidlertid ikke uddannelsen som sådan, men den art kulturanalyse, vi hævder at uddanne de studerende i, den anvendte kulturanalyse. Det er for jer her ved fejringen af Etnologis 60 års jubilæum, som måtte have en interesse i, hvad det indebærer, at kulturanalysen er anvendt, jeg holder dette oplæg.

At jeg nævner jer, mine tilhørere er ikke tilfældigt. Det er vigtigt at præcisere, hvem en præsentation er tiltænkt, hvem jeg håber vil være dens modtager. For som det vil fremgå, er modtageren en afgørende faktor i forhold til at gøre den anvendte kulturanalyse anvendt.

“Det anvendte” ligger umiddelbart i påstanden om, at gennemførslen af kulturanalyser kan bidrage med problemløsning i specifikke sammenhænge udenfor academia. Imidlertid ligger der i anvendelse mere end hvor og hvorfor noget udfoldes. Med ”anvendelse” tænker vi også på måden, hvorpå kulturanalysen indbefatter andre. Som de fleste andre udgaver af kulturanalyse handler anvendt kulturanalyse *om* andre, men i ”anvendelsen” gemmer der sig det væsentlige forhold, at den udføres for og er tænkt *til* specifikke andre. Det handler ikke blot om hvem, hvad, hvordan eller hvorfor, men også *til* og *for* hvem.

Derfor må vi, når vi beskæftiger os med kulturanalyse i dens anvendte former, altid spørge: Hvem laver vi analysen for, og hvad vil det sige at være dem?

Det definerende ved den anvendte kulturanalyse er således i mine øjne ikke så meget, at den producerer konkrete løsninger, men løsninger, der bliver *nogens!*

Receivables

Fordi kulturanalysens resultater må blive nogens for at blive anvendt, er jeg i min undervisning gået bort fra at tale om ”deliverables”, hvilket i konsulentverden betegner det, der leveres til kunden. I stedet taler jeg om ”receivables”, med hvilket jeg mener, *det som kan modtages af de andre.*

At skabe "receivables" kræver noget andet og mere af kulturanalytikeren end blot at producere bud på løsninger. For at kunne frembringe "kulturanalytiske receivables" skal vi ikke bare udvikle og præsentere "det rigtige". Det rigtige skal overdrages, så det samles op. "Her! Værsgo! Tag bare!" er ikke lig med "Modtaget!".

"Receivable" og anvendelige bliver kulturanalyserne først, når de kan modtages af de interessenter, vi producerer dem til. Først da kan de blive *deres* løsninger. For at kunne omsætte vores kulturanalytiske indsigter til modtagelige vidensprodukter, må vi altså flytte fokus til "de andre", dvs. dem, som skal gøre brug af den viden, kulturanalysen bibringer. Det er derfor, spørgsmålene om, hvem vi laver analysen for, og hvad det vil sige at være dem, er så vigtige. Vi skal ikke blot bevæge os i feltet "mit analytiske fokus på de andre", men også tage hensyn til "de andres fokus på analysen, som kommer fra mig". *Den dobbelte kulturanalyse*, som Tine Damsholt rammende har betegnet denne praksis, er afgørende, hvis man vil undgå, at kulturanalytiske løsninger tabes på gulvet, forsvinder i skuffer eller sættes til at samle støv på hylden, så snart de lander ude hos NGO'er, virksomheder og institutioner (Damsholt 2011).

En følge af, at kulturanalysen for at anvendes må inkludere sin modtager, er, at den ikke kan bedrives alene. Således må modtageren af "receivables" ikke betragtes som en abstrakt figur, men en konkret medvirkende og medskabende anden. Filosoffen Donna Haraway mener, at vi, hvis vi skal have chance for at løse nogle af klodens største udfordringer, konkret må "think-with, be-with, stay-with the trouble" (Haraway 2016). Således uddyber hun "Staying with the trouble, yearning toward resurgence, requires inheriting hard stories, for everybody, but not equally and not in the same ways" (ibid. s. 89). Vi må i forsøg på heling, mener hun, ikke blot arve og anerkende de svære historier, men også vide, at de ikke er lige svære for alle og ikke svære på samme måde.

Jeg mener faktisk, at denne lydhørhed – det at kunne stille sig, sætte sig og gå *med* de andre med udgangspunkt i deres specifikke situation – er ganske centralt i forhold til at gøre kulturanalytiske løsninger anvendelige. Orvar Löfgren og Billy Ehn har vist, at kulturanalytikere kan genere frugtbare indsigter ved at sidde *med* andre, mens de venter, laver ingenting, laver noget, er private, er offentlige (Ehn & Löfgren 2010). Men skal indsigter blive til anvendte løsninger, må præcis dette med/with også inddrage modtageren.

Derfor gennemsyrrer ovenstående vores metodologi: måden hvorpå vi interviewer, udfører deltagerobservation, vores go-alongs, drive-alongs, sail-alongs – og senest zoom-alongs. Vi bestræber os således ikke på at følge efter, men på at følges ad. Tom O'Dell har med denne skelnen mellem at følge efter og at følges ad leveret en fin kritik af antropologen Georges Marcus' *Multi-Sited Ethnography* (Marcus 1995). Mens Marcus lægger vægt på at følge (efter) ting, penge, ideer og

personer, fremhæver O'Dell i forelæsningsen "Multi-Targeted Ethnography" deltagelsen og tilstedeværet som metode og analytisk udgangspunkt (O'Dell 2017). Som eksempel nævner han sit samarbejde med ingeniører fra bilproducenten Volvo om at udvikle førerløse biler. Mens ingeniørens fokus i udgangspunktet var på bilen som teknologi, tog O'Dell udgangspunkt i kørsel. Gennem forskellige kampsports- og tillidsøvelser undersøgte han med ingeniørerne oplevelser af at have kontrol over kraft og bevægelse i modsætning til ikke at have det. Dette gav ikke blot ingeniørerne en fælles erfaring med hinanden og kulturanalytikeren, men også med de mennesker der i fremtiden kommer til at lade sig køre uden fører.

Denne form for metodisk og analytisk engagement, som har et stærkt fokus på "with", er der eksempler på i både forskningsverdenen og erhvervslivet. Lad mig give et eksempel fra hver af disse. Ph. d. og cand.mag i Anvendt kulturanalyse Amy Clotworthy skelner i sit arbejde som forsker i et tværfagligt team, mellem at lytte *til* og lytte *med*. At lytte til, gør ifølge Clotworthy ikke i sig selv fx en kvantitativt orienteret epidemiolog mindre fremmedartet for en kvalitativt orienteret kulturanalytiker. Det gør derimod en insisteren på at lytte med, fordi den lyttende aktivt arbejder for finde ind til et fælles fokus og en måde at forstå hinanden.

På lignende vis indleder cand.mag i Anvendt kulturanalyse og transformation manager i en større dansk virksomhed Mark Matienzo, nye projekter og samarbejder med at eksplicite og "samdefinere" forståelser af begreberne "projekt" og "samarbejde". Målet er, fortæller han, at etablere et fælles grundlag for arbejds gange, både når deltagerne ikke kender hinanden i forvejen, men også når kolleger, der har arbejdet sammen længe, skal samarbejde på nye måder.

I begge eksempler fremhæves det at engagere sig *med* som en måde at facilitere nye fælles muligheder og måder at samarbejde på. Følges man ikke ad, fjerner man grundlaget for "receivable solutions", dvs. løsninger af en art, som faktisk kan modtages, deles og anvendes af modtagerne.

Hvad er løsninger løsninger på?

Skønt kommunikation undertiden kan være en løsning, drejer løsninger sig sjældent kun om kommunikation. Modtagelige løsninger er ikke noget, vi bare kan præsentere. De er som nævnt afhængige af deres modtager. Dette skaber en særlig udfordring for kulturanalyser som humanistisk vidensproduktion.

For at forstå, hvorfor det forholder sig således, kan vi trække på Michel Foucault. I *Ordene og Tingene* udlægger han, hvordan den humanistiske analyse har en tendens til ikke at fokusere på *hvem*, men på *hvad*. Humanister, hævder han, beskæftiger sig hovedsageligt med betydning, og derfor er deres opmærksomhed og praksis rettet mod at besvare spørgsmålene: Hvad betyder dette, og hvad betyder

hint? Denne type analyse, mener han, oversætter menneskets omgang med verden til et repræsenterende forhold (Foucault 1992 p. 370). Med andre ord: det, vi ser og hører, betyder og betegner noget andet end sig selv.

I kontekst af MACA's sigte om at løse konkrete problemer må vi som humanistisk analyseform tage ovenstående forhold op til overvejelse. Repræsentationer må og skal vi forholde os til inden for det kulturvidenskabelige felt og i vores faglige formidling, men hvis problemer alene anskues som repræsentationer, overses et afgørende vilkår, nemlig at det at have et problem ikke er en repræsentation – tværtimod. Mens repræsentationer netop betegner noget andet, er problemer problematiske i kraft af deres påtrængende nærvær. Det er at have ondt i maven, røde tal på bundlinjen, føle sig misforstået, misrepræsenteret, være udsat og i fare. At have et problem er ikke i udgangspunktet et analytisk forhold, men ifølge Foucault er det imidlertid her – i ordene, fortolkningerne og repræsentationerne af tingene – mange humanistiske analyser strandede (Ibid. p. 379). Med betydningen som analysens omdrejningspunkt pakkes nærværets alvor nemlig ind i tegn, symboler og henvisninger.

Selv om ambitionerne med MACA's anvendte kulturanalyse er at skabe løsninger på konkrete problemer, betyder det imidlertid ikke, at vi som engagerede i tilvejebringelsen af løsninger selv må være "in trouble".

Vi skal som beskrevet være *med*, engagerede i de mennesker, hvis problemer vi forsøger at skabe løsninger på. Fordi problemer er nærværende, kan de ikke være generelle, og vi skal i udviklingen af løsninger undgå at tilgå dem som sådan. Det betyder ikke, at mange ikke kan have det samme problem, eller at den samme løsning ikke kan være løsning på mange(s) problemer. Vi må med andre ord tage præcis det konkrete problem i sit specifikke nærvær og ikke dets repræsentation, som udgangspunkt for vores analytiske omgang *med* de andre. Det kan vi i kraft af vores kvalitative tilgang. Således kan veludført deltager-observation, go-alongs og interviews hjælpe os til at komme så tæt på andre, at deres problemer fornemmes ikke i antal, men i alvor.

Vi skal derfor være til stede med andre, som er "in trouble". Vi skal følges med dem, der har problemerne, og som er udfordret af dem. Det er i kraft af denne specifikke type etnologi, at vores præsentationer ikke blot kan overdrages, men også modtages og anvendes. Det er det, der gør dem til løsninger, ikke løsrevne analyser. Det er altid *nogens* problemer, og det skal altid være *nogens* løsning. Kan løsningernes modtagere ikke handle i kraft af det, der sendes i deres retning, er løsningerne ikke en løsning for dem. Så forbliver analysen en power point præsentation, et oplæg, et forslag, en anbefaling – det forbliver en repræsentation, i den foucauldianske betydning.

Uden andre ”in trouble” er der ingen anvendt kulturanalyse. Det mærker vi måske særligt på uddannelsens kurser i ”Methodologies for Cultural Analysis” og ”Fieldwork and Project Management”, i daglig tale MACA 4 og 5, som er bygget op omkring kontakten med andre – dem vi kalder ”clients” og ”stakeholders”. Det sværeste er, når de ikke er ”in trouble” – når der ikke er et problem at skabe ”receivable solutions” til. Jeg møder ofte formuleringen: ”Det ville være en god case for dine studerende”. Det er ikke, fordi jeg er utaknemlig over for forslag udefra, for de er altid velmente og ofte både gode og inspirerende. Men det at kunne investere sig i et nærværende problem er et afgørende skridt i enhver anvendt kulturanalyse. Har vores ”clients” ikke et problem, kan de hverken modtage eller anvende en løsning. Da de studerende skal dygtiggøre sig i at levere konkrete løsninger ved hjælp af kulturanalyse, har gode intentioner og til lejligheden opfundne cases ikke megen læringsværdi sammenlignet med et reelt problem.

Et kvalificeret udestående

Hvad kvalificerer da en anvendt kulturanalyse? Som universitetsfag er besvarelsen af dette spørgsmål en latent udfordring og måske endda et frugtbart problem.

En kulturanalyse udspringer af en faglighed, en akademisk disciplin, hvis kvaliteter kan bedømmes i forhold til faglige kriterier og i faglige fora. Det gælder også, når kulturanalysen er anvendt. Imidlertid er det ikke nødvendigvis faglige kriterier, men hvorvidt den modtages, der afgør, om den findes værd at anvende. Med til den anvendte kulturanalyse hører den kendsgerning, at hverken kulturanalytikeren eller modtageren altid har ret, handler ansvarligt eller ved bedst. Af den grund sker det, at problematiske og overfladiske analyser finder anvendelse, mens saglige, grundige og kvalificerede analyser ikke gør.

Den anvendte kulturanalyse kan ikke være neutral eller objektiv. Det det ved vi, vi ved hvorfor, og det tager vi højde for. Når vi taler om kultur i forhold til den anvendte kulturanalyse, er det ikke kun kultur som repræsentation, som udtryk (Foucault 1992). Det er også det forhold, at analysen udvikles, modtages og anvendes – altså praktiseres, som etnologerne Søren Christensen, Tine Damsholt, Astrid Jespersen, Signe Mellemegaard og Marie Sandberg har formuleret det (Christensen et al. 2017). Imidlertid er der med den anvendte kulturanalyse endnu et forhold på spil, nemlig en særlig og afgørende værdisætning af såvel udtryk som handling. Det særlige består i, at analysen for at kunne praktiseres må vurderes modtagelig og anvendelig af en anden. I kraft af denne anden udgør kulturanalysen, når den anvendes, et udestående, der betyder, at selv den bedste analyse kan bruges uhensigtsmæssigt.

Dette rejser alvorlige etiske spørgsmål ikke blot i forhold til vores praksis, herunder dataindsamling og bearbejdning samt vores repræsentation af andre, men også vedrørende receptionen af vores arbejde. Vi kan ikke udelukke, at modtagere misforstår, misbruger eller fordrejer vore analyser, men vi kan reflektivt inddrage det som en mulighed.

For hvem er en løsning rimelig og ansvarlig? Og hvis ikke, hvad skal der så til, for at den bliver det? Det kommer an på problemet, og ikke mindst på den, som har det. Ved metodisk at ”stay with” og analytisk holde fokus på specifikke andre, er det muligt at forstå deres problemer i kontekst og udvikle løsninger i overensstemmelse med problemernes kompleksitet.

At gøre dette kvalificeret fjerner ikke det etiske udestående, men skaber et solidt fagligt funderet grundlag for at afhjælpe misforståelser og forhindre misbrug. Kvalificeringen af den anvendte kulturanalyse rækker ud over analysens tilvejebringelse, og den må bogstavelig talt ud af vore hænder for at kunne modtages og anvendes. Det er op til andre at lade den blive løsning, men ved kvalificeret og grundigt at tage deres problem alvorligt kan vi gøre det lettere for dem at gøre analysen til løsning og at gøre det forsvarligt. Det har kulturanalytikere leveret talrige eksempler på, hvoraf jeg har nævnt nogle få.

Ser man på den anvendte kulturanalyses udbredelse, viser det tydeligt, at virksomheder, ngo'er og organisationer såvel nationalt som internationalt finder vore kandidater i anvendt kulturanalyse yderst kvalificerede, værd at modtage og anvendelige.

Tak til cand.mag. i Anvendt kulturanalyse Mette Kamille Birck for sparring og hjælp med gennemskrivning.

Litteraturliste:

- Christensen, Søren et al. (2017) *Kultur som praksis*. Hans Reitzels forlag. København.
- Damsholt, Tine (2011): Brugerdreven innovation og kulturdreven innovation. In: *Kulturdreven innovation*. Nye metoder. Nye muligheder (Damsholt, Tine; Salomonsson, Karin; Hvalsum, Laura Schollert & Wiszmeg, Andréa eds.) Lunds Universitet og Københavns Universitet. København: pp. 53-59.
- Ehn & Löfgren (2010): *The Secret World of Doing Nothing*. University of California Press.
- Foucault, Michel (1992): *The Order of Things – an Archeology of the Human Sciences*. Routledge. London.
- Haraway, Donna J. (2016): *Staying with the Trouble – Making Kin in the Chthulucene*. Duke University Press. Durham and London.

- Marcus, George E. (1995): Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. In *Annual Review of Anthropology* Vol. 24 (1995): pp. 95-117.
- O'Dell, Tom (2017): Multi-targeted Ethnography and the Challenge of Engaging New Audiences and Publics. In *Sociological Research Online* 2017, Vol. 22(4): pp. 193–207.

